

ЈАНКО ВЕСЕЛИНОВИЋ

ПРИПОВЕТКЕ

ПРИРЕДИО
БРАНИСЛАВ МИЉКОВИЋ

БЕОГРАД
ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОСТА
1 Кнез Михаилова 1
1926

У издању *Школских писаца* изашле су до сад ове књиге:

- 1-3. *Женске народне песме*, антологија, — приредио Јаша Продановић 40 дин.
- 4. *Љубомир Ненадовић*: Одабране стране, — приредила Паулина Лебл-Албала 15 дин.
- 5-6. *Вук Стеф. Караџић*: Одабране стране, — приредио Љубомир Стојановић 25 дин.
-

ЈАНКО М. ВЕСЕЛИНОВИЋ

Јанко Веселиновић рођао се у Црнобарском Салашу (Мачва) 1. маја 1862. Основну школу учио је у селу Глоговцу (Мачва), 4 разреда гимназије у Шапцу, и учитељску школу у Београду. Био је учитељ у Саилеуви, Глоговцу, Шапцу и Коцељеви. 1893 дошао је у Београд, постао помоћник уредника *Српских Новина*, затим, итпуштен из службе због свога политичког рада, био је на разним местима; од 1898—1901 уређивао је часопис *Звезду*. Умро је у Глоговцу 14 јуна 1906.

Веселиновић је написао врло велики број приповедака, неколико романа, и два позоришна комада. Прве приповетке, под насловом *Слике из сеоског живота*, штампане је 1896. Затим је објавио збирке: *Пољско цвеће* (10 књижица, 1890—1891), *Слике из учитељског живота* (1890), *Од срца срцу* (1893), *Рајске душе* (1893), *Зелени вајати* (1895), *Стари познаници* (1891—1896), *Мале приче* (1902), поред других још приповедака по листовима и часописима. Његови дијалогни романи су: *Сељанка* (1893) и *Хајдук Станко* (1893), а недовршени: *Борци* (1899), *Јунак наших дана* (у часопису *Делу* 1897—1898 и 1902—1903), *Сељак* (у *Звезди* и *Бранковом Колу* 1901—1902) и *Машићи* (1902). Његови позоришни комади су *Бидо* (1892, у сарадњи са Драгомиром Браком) и *Поштера* (1895, у сарадњи са Илијом Станијевићем). — У *Писмима са села* (1900 и 1904) дао је своја схватања села.

Приповетке Ј. Веселиновића долазе у најбоље наше сеоске приповетке. Његове главне добре приповедачке особине су: дубоко познавање сеоског живота, топло осећање за тај живот, и јак приповедачки дар.

О ОВОМ ИЗДАЊУ

Приповетке Јанка Веселиновића штампане у овој књизи изабране су као његове најбоље; од многобројних приповедака биране су оне у којима је најбоље осетно сеоски живот (*На прелу, Град*), најјаче извео драматичност ситуација (*Кумова клешва*), најнајавитије дао неке стране сеоског живота (*Бела Врана, Делије*), и најтоплије исричао нежну народну бајку (*Вечност*). Величина овог издања није дозволила да у њега уђу још и друге његове добре приповетке. Штампане су по његовим издањима, са незначителним изменама у тексту. Имене се односе на правопис (стављено је *зашим* м. за *там*, *сасвим* м. са *свим*, *узгред* м. узгред, *ошкуд* м. од *куд*, *увалуд* м. у *валуд*, и слично); поред тога понегде је измењена интерпункција према данашњој, логичној. Објашњења су дата за неколико страних речи, које су иначе врло ретке код овог одличног познаваоца народног језика; и за ређе народне речи. Приповетке су овде штампане хронолошким редом.

Б. М.

ПРИПОВЕТКЕ

КУМОВА КЛЕТВА

Дуге зимске ноћи прекраћују сељаци као и варошани. Или се неколико њих састану код казана, — кога у шали „духовником“ називају — па се ту „исповедају“; или се искупе код једнога, па ту пију, певају уз гусле, разговарају и приповедају.

И ја бејех на такој једној седељци. Друштва беше доста. Писмо, певасмо и разговарасмо сити. Неки од друштва замолише неког чича Ранка Драгановића да нам штогод прича. Он усук бркове, попи чашу вина, повуче из свог дугог чибука неколико густих димова, и поче причати.

I

У свем нашем селу нема човека старијег од мене. Ето, што нас је овде, знам за сваког кад се је родио. Много памтим! Памтим, кад ова наша црква не беше овде, него је била једна стара, тамо у гробљу; памтим кад је Равње „проваљено“: онда ми је било осам година; памтим кад је господар Милош изабран за кнева, кад је збачен, кад је опет дошао. Много памтим! Знам кад су Турци овуда пролазили, кад су калуђери ишли од села до села, те исповедали, тукли жене што им не скидају вешалице меса, — па сам их мрзео горе од Турака.

К'о и данас знам кад су почели судити капетани овако по срезовима, и кад су почели да постављају кметове. Пре ти није капетана било, него село, онако „селски“, извиче једног за кмета, да

му штап, и овај после кметује, догод поштено хоће да ради. Чим почне лагати, — ми њега сметнемо, па бирамо другог. Тако је то ишло пре код старог света.

Беше у нас кмет мој комшија Станојло Пуретић. Што беше богат и задружан тај човек, то нема данас! Он као домаћин, па четири његова брата, па два синовца ожењена, па два и син ожењени, и три девојке на удају, па жене, деца пуна кућа. Имања на по села. Ту су њиве, ту ливаде, пашњаци и шуме; по њивама се ледујаше стрмина¹ или родни кукурузи, а по пашњацима пасијаше ергела коња и читави чопори говеда, оваца и свиња.

Станојло беше човек висок, прав к'о свећа, крупан и снажан. Треба му само погледати оне две снажне руке, па да се клони од њега. Морало му је бити преко 50 година, јер беше просед. Нарави је био чудновате. Што рече — не порече, па да би главу изгубио! Никога није слуш'о, радио је све по својој памети. У кући му нико није смео преко његове наредбе, — у општини такође, јер се тада наљути и бије све, чим год дочепа. Обично носаше у руци бич и њиме би млатио кога стигне, кад се наљути.

Онаког домаћина и није било у свету! Онолики народ и деца, — па то све ка' анђели! Он само устане изјутра, а устај'о је рано, па тек викне: — Милисаве!

Најстарији брат дође, а он онда одређује пос'о, и тада свако иде на свој рад. Ту није смело бити забуне! Он се онда умије, прекрсти неколико пута, оде до чардака, препне се на њ и накупи у зобницу кукуруза; онда седне и окоми их, па онда оде те нахрани мале прашчиће. (То му је био најмилији пос'о). Кад се врати, викне снаху која га служи, (то је обично најмлађа од жена), она изнесе, те му полије. Пошто опере руке, она му износи доручак; кад се мрси, сува меса или сланине,

¹ Спирмина — жито.

а кад се пости, папуле од пасуља; али било мрс или пост, увек је на синијици¹ бела као снег погача, која се под ножем вила к'о кајиш. Он узме своју чутурицу, прекрсти се, помене Бога и свог св. Аранђела, па нагне. После доручкује. Кад се нахрани, сна измакне синију и служи му вино. Он извади свој дуги чибук, маши се за дуванкесу, коју је начинио од бешике, и напуни лушу; сна му донесе жишку, и онда задими.

Кад му дођеш кући, ти си дочекан к'о владика, — Боже прости! Само гледиш шта се чини од оног народа. Станојло обично ћути и пуши, па кад му што затреба, — он се само мало искашље. Лете оне снахе ка' да су им крила подметнута! Очима траже да виде шта треба, јер Станојло ништа не говори. А ти... ти само треба да кажеш шта желиш, — па је сместа пред тобом! Ето нпр. пио би „варену ракију“, ти само реци, — а у Станојловој кући слободно заискати:

— Донеси де једну варенику, дијете...

Ама сместа је пред тобом! Ка' да је она жена држи у недрима к'о јабуку! Ето, тако вам је био Станојло у својој кући.

А у селу?.. У селу беше бесан као и у кући. Пре ти није било овако судница као данас, него онда бејаше како лиснато дрво, — или пред кметовом кућом или наспред села, — судница. Ту кмет обично суђаше парничарима који му на тужбу дођу. И у нас беше, — баш на „крсту“ — тако једно дрво; сад га већ нема више.

Станојло изађе на „крст“ (раскршће где се обично удари велики крст). Људи који имају да се парбе или туже, прилазе њему, назову Бога и поздраве се, па му онда приносе жалбу. Станојло лепо сваког саслуша, па тек онда рекне: „нека то и то буде овако или онако!“ и — тако остаје.

Кад треба да се састанемо, или ради каквог

¹ Синијица — мала трпеза.

договора, или ради каквог кулука¹, Станојло то одмах — на дан пре — нареди бирову², ђоравом Вељку, те овај обзнани народу. А умео је да подвикне пусти, па да се чује по свему селу! И онда, само немој доћи, па се држи круто. Бадава би се ти бранио да ниси чуо, — Станојло те само погледи, па тек осече:

— Двадесет и пет!... Вељко, па кажи де му! Он вели да те није чуо.

Моли, куми, братими, вежи небо за земљу — не помаже! Што је Станојло рекао, оно мора бити, па да би он абог тога и с Богом ратов'о. Вељко ошине као гујом, па се онда добро чешеш и свакад чујеш кад Вељко викне.

Кад купи порезу, он све бележи у рабош³, и онда зна све поименце који је дао и колико је дао. А и ту је био жесток. Само рекне: — За недељу дана — од данас — хоћу да ми је пореза у рукама!...

И тада појаше његовог ђогата, узме онај проклети бич, па ко не да, тај буде шибан к'о нико његов. Морало би бити, па да би све продао за порезу. Старији људи то су волели, па су хвалили Станојла где га год стигну:

Оно ваља! Онако се кметује! Он ти неће да човека дуго мучи: те јеси ово, те јеси оно, — он ти њему цепне, па се пуши! После нема врдања: што Станојло рекне, мора бити као хлеба, ако хоћеш да си сит!... Бадава, онаког кмета немају друга села.

Млађи свет није баш тако волео Станојла. Он им се није допадао зато што је био сувише самовољан, па имао право — немао. Али не смеђаше преко старијих.

¹ Кулук — принудни рад.

² Биров — општински викач.

³ Рабош — дашчица за бележење урезивањем.

А Станојло... Он кметоваше као што је навик'о. Није могао помислити да би се могао наћи ко да му се противи. Па ипак нађе се.

II

То беше његов кум Срећко Сокочић.

Омален, сед, румена лица, крезуб а кочоперан старчић, — то беше Срећко, или, како га ми у селу звасмо: чича Срећко! Бог да га прости!¹ беше то весео чичица. Никад не могаше разговарати с човеком, а да се не врти као чиков и да не бије штапом у земљу. Кад види да га слушају и да му одобравају, он чисто не зна шта да ради од радости... мило му је ка' да је Бог зна шта добио.

У селу је важио много чича Срећко. Кад је год требало о чему крупнијем већати — одмах су позивали чича Срећка; а он би тада, весео што неће паметни људи ништа без његовог савета да ураде, дошао одмах, па би о свакој ствари говорио много и саветовао би да се уради овако или онако.

Међутим, он речима неће никад казати да му је то мило; шта више: он се љути, праћака и баца, говори сваком како га једнако зивкају, и како мора да оставља свој пос'о, па да иде тамо и да са кметовима ствари уређује, — али, најпосле, он то чини за љубав општини. Али ми видимо како је то њему мило, како његовом виком мисли да је прикрио од нас радост, па се само слатко насмејемо кад нам он леђа окрене.

Једанпут, не знам зашто, поцавеља¹ ти се он са својим кумом, кметом Станојлом. Станојло рече нешто, а чича Срећко то не одобри, него поче да доказује онде да то није никакo добро. Станојло, научен да се његово прима, једва отрпи то пред светом, али онога часа омрве свога кума Срећка, и гледаше згодну прилику па да му врати жао за срамоту.

¹ Поцавељати се — посвађати се.

Чича Срећко, опет, поче зудкати помало против Станојлз, називајући га: самовољом. Гдегод међу људе дође, одмах почне о Станојлу говор. Млади свет врло миловаше да се са чича Срећком разговара.

Станојло то дочу. Као да се помами кад му то казаше: „Ама зар да он једини сме на ме? Зар други да ћуте, а он сам да ме клевета? Платиће ми то одмах!“. Тако мишљаше Станојло... И већ да полети, па да изрече своју осуду: двадесет и пет, Вељко!.. али се опет уздржа, премишљајући: „шта ћу му? стар је човек; а после... после тога и кум ми је... ко би то смео?“

Дан за даном пролазаше. Људи рађаху своје послове. Чича Срећко ка' да се премирно, ал' опет по мало зуцне против Станојла; а Станојло опет чекаше згону, па да за све плати своме куму Срећку. Даде му се и та прилика.

Беше баш лицем на „Огњену Марију“. Људи обично не раде у тај дан, него се окупили око „крста“, па ту разговарају. Беше ту и Станојло и Срећко и други поштени домаћини. Седе и причају.

— Ко ли је оно? — рече чича Јова.

— Мирко — вели чича Срећко, метнувши шаку над очи.

— Који Мирко; Зар Стојић?

— Јес', он.

— Што ли онако хити?

— Не знам ја Бога ми — рече чича Срећко.

У тај мах Мирко, те међу њих.

— Помоз' Бог!

— Бог те чуо!

— Шта ви радите?

— Ег'... седимо.

— Што си се ти тако ознојио? — пита га чича Срећко.

— Ама тражим тебе.

— Мене?

— Ја. Они твоји „врзињаци“¹ пустили волове у моје кукурузе, па све потрли.

— Не може бити!..

— Хајде, да видиш.

— Ама, како то да пусте?

— Е, како. Говорах ја теби, да ти је плот до моје њиве посрнуо и да треба да га поправиш. — Знаш, Богу 'вала, да ти је мраоња, дерач“.²

— Ја... ја... а ја рекох деци да причувају — па ето пустише.... Па велиш много штете?

— Много, Бога ми!

Станојлу синусе очи.

— Вељко — викну он.

Ђорави Вељко дође.

— Јеси л' вик'о ти, да људи чувају стоку, да не улазе у штету?

— Ја'оми! — рече Вељко.

— Јеси л' каз'о да ћу да казним свакога који буде пустио стоку у туђу храну.

— Јесам.

— Па, куме Срећко? рече Станојло, једва прикривајући радост што му дође тако „на ногу“.

— Овај... куме... ја сам и каз'о мојим, а... овај... виш' ти њих... пустили...

— Па каки си ти старешина, кад те твоји млађи не слушају?

— Слушају куме... али... ето ви'ш... деца, па се заиграла... Овај... што буде штете ја ћу платити... ја ћу платити... ја не одричем...

— Знам ја да ћеш платити! Ти и мораш платити — нећу ја! Ама зашто да то буде?

— Па... више неће.

— Више и не сме! Ама, јеси ли ти чуо да је Вељко вик'о, да ће сваки да буде кажњен ко пусти марву у штету?

— Чуо сам.

— Па ниси послуш'о... а?

¹ Врзињак — немирно дете (који прескаче врзине).

² Дерач — во који руши ограду.

— Па... деца...

— Вељко; спреми де!...

— Шта куме... шта?... викну чича Срећко, скочивши као опарен.

— Шта?... Двадесет и пет!... ето шта!

— Страшан ли беше Станојло. Оне велике веђе наднеле му се на очи, па му се сјаје два ока ка' две звезде. Чича Срећко погледа у њега, погледа... па задрхта кошуља на њему.

— Које двадесет и пет?

— Теби!... једва изговори Станојло.

— Мени!

— Теби!

— Зар овој се дој коси? рече чича Срећко скинувши капу и ухвативши пуну прегришт белих власи.

— Јес'!

— Зар куму, који те је на рукама држао?

— И куму и мом оцу и Богу... и... свакоме ко не слуша!... Доле!

— Ја ћу да платим — рече чича Срећко.

— Доле! — рече Станојло.

— Доле?

— Доле!

— Нећу!

Засјаше му се мале очице и он потеже нож. Погледа око себе па викну:

— Ко ми приђе... мртав је! Кум Станојло, ево да ти за сваку батину платим дукат. Видиш ову седу косу... види!... обелих, а недобих ни једне батине. А ти... ти хоћеш да ми удариш двадесет и пет!

— Ја хоћу! Вељко држи!

Вељко притрча, удари штапом по руци чича Срећка и — нож испале. Вељко га стеже за мишице. Људи поскакаше.

— Шта хоћеш ти Станојло? — викну чича Јован.

Станојло докопа штап, скочи на Јову и подвикну:

— Натраг сви!... Вељко поведи га на мацке!¹
Свет стукну назад. Нико не смеде ни погледа-
дати Станојла, а цаба² ти да му убрани што је на-
умио. Све се ућутало. Чини ми се да би човек чуо
како лупају срца... Станојло само дрхташе од ра-
дости.

— Не на кума и Св. Јована, — викну чича
Срећко, кад га доведоше до оне несрећне даске
што се зове: *мацке*.

— Ја и нећу на кума — рече он, као мирним
гласом, и скиде капу, па је метну на земљу подаље
од себе.

— Ето, кумство је у капи.

— Куме, да платим...

— Сад ћеш ти платити.

Људи окренуше главе, па гледе тамо у честу.
Вељко докопа чича Срећка, који најпоследње мољаше,
и обори га на мацке, па му гвожђем — удешеним
за руке, ноге и леђа — прикопча тело за даску.
Одмаче се да бира штап. Чича Срећко опет мољаше,
а Станојло набра обрве, па само кад и кад рекне:

— Ето, кумство је у капи!

...Ђорави Вељко баци изломљен штап и от-
копча чичу од мацака. Чича Срећко ћуташе лежећи
као да нема живота у њему. Вељко га згура са
даске на земљу. Чича скочи; закрвављеним, плач-
ним очима погледа по скупљеном народу, баци
поглед на Станојла, који врдаше са очима, и Вељка
који стајаше уа Станојла, чешући се мирно по
глави, па онда обори очи доле... Поћута неколико
тренутака тако оборене главе; груди му се над-
маху, руке отпустио низа се... Наједанпут му уда-
рише сузе и он поче јецати. Докопа се оберучке
за очи, дође до крста и нвслони се на њ... Онда
диже главу, погледа по скупљеном народу и плуну:

¹ *Мацке* — справа од дрвета у коју су се некад полагали
људи осуђени на тучу.

² *Цаба* — залуд.

— Срам вас било!... Зар да се овако шта пред вама деси?... јес!... ви нисте људи!

Он скиде капу с главе, прекрсти се и целива онај крст па викну:

— Свемогући Боже! Чуј гласак црва твога! и слушај молитву његову!...

Онда погледа на Станојла; овај се уздрхта.

— Да Бог да куме дочекао јада аа живота твога!... весеље ти се у жалост претворило!... Семети се затрло, а ти, јуначе, не могао душе испустити, док преда ме на колена не паднеш, да опроштаја тражиш!... Велиш, кумство је у капи — и, ето, ти си га прекршио... и ја га кршим и... више нисмо кумови!...

То рекавши баца капу — коју држаше у рукама — под ноге, и сву је изгази. Онда прође кроз народ и путем оде кући. Ветрић се играше са његовим, као снег белим власима, а народ гледаша за њим дршћући од страха.

III.

Неколико тренутака потраја мртва тишина. Нико ни речи не прослови. Људи се само згледаху од чуда, и као да се очима разговараху... Наједанпут поче жагор, који растијаше све већи и већи. Чу се већ и глас чича Јове:

— Људи, браћо, шта ово би?!

— Несрећа! — викаху једни.

— Брука!... — викаху други.

— Покор!... — викаху трећи.

— Зар он... тако?...

— И неће бог да га убије!...

— Ни гром да га спали!

— Једног старца да онако истуче!...

— Море кума, који га је на рукама држ'о!...

— Кад он кума не поштује, он ни Бога не поштује!...

— И он наш кмет? — рече чича Јова.

— Треба га раскметити! — гакну народ. —
Дај штап овамо!...

— Подај га чича Јови!

— Јес', Јовану штап подај! — викаху старци.
Станојло стајаше као окамењен. Он не чујаше
вику народа, него гледаше дугим погледом за чича
Срећком. Он и не трепташе никако, а очи му беху
укочене и устаклајисане ка' у мртваца.

— Станојло!

— А?

— Народ те неће више за кмета; дај штап
овамо!

Он погледа чича Јову тако да овај стукну не-
колико корака назад.

— Народ те неће за кмета, — рече чисто
гушећи се чича Јова.

— Неће?

— Неће!... нећемо те!.. дај штап овамо!..
ти ниси више кмет! — викаше народ.

Станојло ћуташе... Тад изађе из народа Ив-
ко Булобрк. То беше крупна и снажна људина. Он
му истрже из руку штап, па викну:

— Народе, браћо!.. ево штапа. Које велите
да га дамо?

— Јовану... чича Јовану, — викаше народ.

Ивко пружи Јовану штап. Јован га прими.
Станојло ћуташе спуштених руку низа се...

— Ви ме, браћо, окметисте? питаше чича Јова.

— Јес' чича Јоване!.. јес' чича Јово!

— Али, браћо, и ја сам жесток човек.

— Али ниси бездушан, — викаше народ.

— Е, то нисам.

— Ти смишљаш и на Бога и на душу.

— Па... ви ме познајете.

— Јес', познајемо те!

— Али, браћо, ја тражим да слушате!

— Слушаћемо!

— А ја ћу, опет, радити с договором.

— Тако, тако.

И тако за час променише кмета. Торави Вељко одмах приђе чича Јови.

— Шта ћеш ти? — питаше га он.

— Па ти си кмет.

— А Станојло?

— Он није више.

— Па како ћеш ти бити код мене биров; зар би ти ударио Станојлу двадесет и пет?

— Кад би ми заповедно ти, — рече Вељко.

Станојло само ћуташе. Он као да не чујаше шта се овамо говори, као да га се и не тичаше сав овај разговор. Наслоњен на крст, спуштених руку, натштена чела, он премисљаше о свему што се малочас деси. На њему се виђаше да га је гризло његово дело. Са лица му тецијаше крупан зној, и он ниједанпут не махну ни руком ни рукавом да га убрише, сигурно му није било до тога. Напоследку баци поглед око себе. Сви околостојећи погледаху мрским погледима. Он разумедо прилике у којима се находи. Опкољен толиким светом, он беше сам, сасвим сам. Ту не беше срца ва њега, и њему беше тешко, то се познаваше по тешком дисању његовом. Немоћан да заповеда, — јер га не слушаху; немоћан да умилостиви, — јер ни сам не беше милостив, немајући снаге да, поред јада у души, издржи и оне погледе пуне мржње: он се мораде уклонити.

Одмаче од крста. Земља као да му се губаше под ногама, — он поче посртати. Они исти људи, који малочас стрепеше од његове сенке, сад га и не погледаше честито; још му Булобрк мало и подвикну; двојица, тројица и искашљаше се.

Посрћући дође до раскршћа и стаде. Стајао би још ту, али га нешто из њега самог тераше да иде даље. Он и не гледаше куд иде... нека се бега од овог света, од ових људи...

Пређе целу улицу. Двоје, троје паса лану неколико пута на њега... Он изађе у поље и јураше

као ветар поред задевених крстина и кладања¹ не идући путем него стрњиком.

„Шта уради кукавац сињи!... Проклета моја памет!... Проклета моја нарав!.. и јутрошње јутро и... данашњи дан!... Шта ми би?... Ја да истучем кума, који ме је крстио!... Кум је већи од оца!... Он ме је проклео!... Како 'но рече?... „веселе ти се у жалост претворило!.. семе ти се затрло!..“ а кум може да прокуне; његову клетву Бог прима пре него и очину и материну!.. Што кум прокуне никад среће нема!... А ја имам јединца, имам мога Радоја ка' зеницу ока! Он ми је веселе, он ми је радост и срећа, и — све... „Веселе ти се у жалост претворило!.. семе ти се затрло!“

Он се стресе.. Нешто хладно прође му целим телом, од главе у пеге; колена му клецнуше и он се сурва као стена.

„О Боже! Створитељу! Молим ти се: сачувај, Госпoде, мога јединца, моју једину радост, моју кућу, моју срећу... мога Радоја... Уби мене... мене; ја сам крив!... О земљo, што се не отвориш?... Удри громом госпoде!... удри несретника што је диг'о руку на свог кума!... А мога Радоја!... моје дете... он.. јес' он... треба још... молим ти се оче небесни!... са... а.. чу... у... вај!...“

Ту га загуши јецање. Паде ничице по земљи и наслони главу на руке. Река, од суза удари му на очи... То беху прве сузе после детињства.

Благо сваком оном чије око може сузу пустити! Што је мелем рани то је суза болном срцу. Она односи бол као вијор сламку...

Подиже се. Беше мало мирнији, али страх га поново обузимаше. Опучи корачати премишљајући: — „Шта да радим? Треба да се измирим са кумом, — али како? Ко да му то опомене? — Ја —? не могу... Како ћу му изаћи пред очи?...“

¹ Кладња — што и крстина.

како га смем погледати! Да молим људе да нас измире? Неће нико! Цео ме свет мрзи! и сам на се мрзим! Али ја морам то пре свршити, док ме није клетва сустигла... Али, ето, нема никог ко би ми мог'о помоћи! А ја сам баш и да одем, не бих мог'о ништа свршити! Ја се не бојам ни се, мени неће ништа... да ме и снађе смрт баш би ми добро дошла! Али Радоје! Ако снађе њега!

Опет га поче обувимати очајање. Он хтео да се силом отргне од тих мисли. Поче да мисли друго шта, али се опет враћаше на првешће мисли. Из главе му не избијаше мисао: „Веселе ти се у жалост претворило!... семе ти се аатрло!“

Сунце се беше смирило, кад се он врати у село. Вечерњи ветрић расхлађиваше дневну врућину; жене стајаху на капијама и разговараху се; деца се играху по путу скупљајући прашину у мале гомилице.

Ствар се беше већ рашчула по свему селу, и у кога беху уста прорезана говораше о Станојлу и чича Срећку. Нарочито жене, јер док оне све не прорешетају, не може ништа бити.

— Јес' чула, друго, шта је данас било код „крста“ са јадним пријатељ-Срећком? — говораше једна.

— Е ја, јадна! Чула сам ја то оног часа!

— Гром га спалио! како то смеде учинити; па још кума!

— А зар си се ти бољем чему надала? Оно је душман! Казала сам ја то оног мом, још кад су га окметили.

— Кажу да га је проклео.

— Проклео, ја шта ти мислиш! Не помаже му, вала, па да иде у манастире и да му чита сто калуђера!

— Веле и да је прекршио кумство, кажу да га је се одрек'о.

— Ја, шта ти мислиш! А и што се не би одрек'о

душмана? Очију ми мојих, на ону „пропорцију“ ја још нисам видела човека!

— Тут', јадна!.. ево га!

Он корачаше погнуте главе и погурен. Иђаше правце путем.

— Беж', ето кмета! — рече један дечко.

Деца се окретоше. Један између њих, најодраслији, рече:

— Кмет? није он јако¹ кмет. Мој отац вели да он није ништа...

Не рекавши им ништа, прође мимо њих, и оде својој кући.

IV

Гром да је ударио у кућу Пуретића, не би направио толико забуне, као што је направио глас да је Станојло истук'о чича Срећка. Људи се устумарали, па само хучу; жене прикупљаху своју децу око себе, као што квочке пилиће прикупљају, па их миловаху и љубљаху. Гледаху свака своје са сувним очима, јер знађаху да децу најпре сустиче клетва. Браћа Станојлова се разговараху како је једини спас од тога да се изделе.

— Е, нећемо вала више кусати на једног топрака² па да бих погинуо! — говораше Милисав.

— А боље, брате, и погинути, него гледати како ти млађи брат умире! — вели Петар.

— А говораш ја њему да се не прима тога проклетога кметовања, али он се онда изадре на ме, и рече ми да гледам свој пос'о! — рече Кузман,

— Што радио, оно и патис! — вели Ђурађ.

Па, рекосмо ли да се делимо? — питаше Милисав.

— Рекосмо.

— Ко ће да му то каже? — питаше Петар.

— Ја, — вели Милисав.

— Шта учини човек од себе и нас! — рече

Џуаман.

¹ Јако — сада.

² Топрак — дрвена чинија.

— А и предто је, брате, много, — вели Ђурађ.
— Ја сам изнајпре каз'о да он није за кмета, — вели Милисав.

— Каз'о! па шта ти је вајдило? — К'о и мени, — рече Кузман.

— Што ли га нема? — питаше Петар.

— Не знам.

— Да ли је ост'о ка' „на крсту“?

— Није; веле да је отиш'о у потес.

— А није више кмет?

— Није, сад је чича Јова.

— Већ мрак.. што ли га нема?

У тај мах клепну капија. Они погледаше. Он иђаше погурен. Прође мимо њих не назвав ни Бога, и уђе у кућу. Сви ћутаху к'о заливени. Очекиваху га да изађе, али он не изађе.

Ту ноћ и не спаваше нико. Жене само узди-саху, а људи ћутаху, пушећи своје луде... Прође и ноћ, скоро свану. Милисав ишчекиваше да га по обичају зовне, те да пос'о нареди. Чека чека, — али не дочека. Најпосле оде свм у његову собу. Он сеђаше на клупи, заронив главу у руке и ћутаху. Степанија (његова жена) стајаше уз пећ... Он не диже главе кад Милисав врата отвори. Милисав се искашља, — он опет не диже главе.

— Станојло! — викну га Милисав.

— А? рече он, дигавши главу.

Милисав га погледа. Очи му беху закрвављене, лице нешто смежураније, а коса беља.

— Оди овамо.

— Што ћу ти?

— Имамо да се нешто разговарамо.

— А шта? — рече он, пресекавши га погледом.

Милисав к'о да шчепа неко аа гушу, — тако му се глас запти.

— Па да зовнем и оне...

— Зовни их, де! рече Станојло.

Милисав изађе. Наскоро уђоше сва четворица.

Станојло беше устао, Степанији рече да изађе напоље. Кад осташе сами упита их он промуклим гласом:

— Шта ћете?

— Хоћемо да се делимо! — рече Милисав.

— Да се делите?

— Јес', да се делимо? — викнуше сва четворица.

— А ја сам вам хтео нешто друго рећи.

— Шта? — питаху они.

— Да одете до кума...

— Он нам није више кум. Кажу људи да се одрек'о кумства. Је л' истина?

— Јесте... али... овај... да га замолите?

— А ти?

— Ја не смем.

— Па, како ћемо ми?

— Идите... молите... Он ће вама опростити...

— Шта велиш, Милисаве?

— Ја не смем.

— Ни ми; — рекоше она тројица, — боље је да се поделимо.

— Али... ја вас молим!

— Не смемо!

— Хоћемо деобу, — вели Ђурађ.

— Ето вам све!

— Јок, само наше талове.

— Мени не треба ништа.

— Теби не треба, а Радоју? — рече Кузман.

Он обори главу доле, па рече:

— Оствите му колико хоћете!

— Ми мислимо лепо...

— Ето, то је лепо. Иди ти, па се договорите... ено вам Радоја.

Степанија улети у собу као бесомучна, па закука.

— Шта је? — питаху је они.

— Кум Срећко је умро!

— Као да је бомба пала међу њих, тако занемисе. Станојло први дође себи.

— Умро! а кад? — питаше он.

— У расвитак — беше одговор.

Више није било помена о даљем опстанку задруге. Ова кућа беше проклета, и из ње се требало иселити. Имање је подељено на брау руку. Нико ту није тражио добити.

Станојло је остао сам са Степанијом и Радојем.

V

Степанија је била и пре болесна, али глас о смрти чича Срећковој оборио ју је у постељу. Оболела је страшно. Ко ју год видео, рек'о је да неће устати са постеље. Станојло се беше сасвим ућутао. Свет није марио за њега, сваки га је живи избегав'о, а и он сам није никуд међ људе излазио. Откад се Степанија поболела, по једна од снаја долазаше из Милисављеве куће, те редоваше.

Степанији беше све горе и горе. Једног вечера затвори очи за навек. Тај случај измири унеколико комшије са Станојлом. У нас је, к'о што знате, обичај да оне „званице“ које зовемо на весеље, зовемо и на жалост. Тако дођоше и комшије да испрате Степанију до вечне куће.

Много их је изненадио сам изглед Станојлов. Он као да осећаше да је се већ отпочела испуњавати „кумовљева клетва“. Он беше уверен да ће те године још једно из куће у гроб, јер у мртваца беху очи отворене, а то је знак да ће још које умрети. Душа му беше к'о казан у коме вода ври. Унутарња вагра сагореваше га, а што се у човеку унутра кува, то се на лицу да познати.

Видећи комшије какав је Станојло, почеше га сажалевати. А свет је свет. Он лако заборави данас што је јуче било. Што је јуче хвалио, данас ће да покуди, а што је јуче кудио, данас ће да похвали. Зато се и вели: други дан — друга и навика.

— Е, људи, нисам се над'о да се овако може човек променити! — вели један.

— Е, мој брајко!.. па ти ништа и не знаш, — рече други.

— Сад знам, — ето ми Станојла.

— Ала је омршавио! — рече трећи.

— И обелио! — додаје први.

— Па да видите, људи, није он баш ни рђав човек, — рече други.

— Само је жесток.

— Зато сад и испашта.

— Ама, чини ми се у покојне Степаније отворене очи?

— Није, зар?

— Јест, богме!

— Онда — још једно из куће...

— То ће бити Станојло. Ено га замирис'о већ на погачу.¹

Стари чича Ђира одмахиваше главом у знак неодобравања.

— Шга, чича?

— Бојим се за дете!

— Ама, дете је здраво к'о дрен.

— Клетва је, мој синовче! Покојни Срећко рече, чини ми се: „Семе ти се затрло!“

— Ја.

— Е!... рече чича Ђира, опет одмахнувши главом.

— Ето Станојла.

Он дође међу њих, и питаше их да ли имају ракије у чутури.

Саранише Степанију, Станојло јој издаде све уредно: и даћу, и трећину, и четресницу, и полугодишњицу, и годишњицу. Кад је све свршио, он науми оженити Радоја. А и време је већ једанпут! Годину дана кућа без жене, а где је кућа без жене, сви знамо, Богу хвала, како је!

А беше и момчина тај Радоје! У обиму снаге и здравља. Гариле га науснице, а по гдекоја маља почела на бради избијати, па се „соко“ почео и

¹ *Замирис'о већ на погачу* — скоро ће умрети.

бријати. Дobar играч, добар свирач, добар певач, весељак, — е мо'о си од њега шта хоћеш! Девојке, кад га погледе, заборава на клетву која је на њему.

Гледећ њега, Станојло поче забораваљати своје муке. Поче и међ људе излавити. Помири се и са чича Срећковим синовима и, вала, требало је да неколико добрих људи устану, па да се омет обнови кумство.

Станојло му поче меркати цуру и нађе је у П... у Селићима. Девојка баш према момку, а што веле, налик једно на друго к'о две зеленике.¹

Зове Станојло већ и у сватове. Чутура окићена ниском цванцика.² Позива и Јована, сина чича Срећкова, за кума, али овај рече да га је отац на самрти заклео да то не чини, али обећа да ће доћи у сватове. Станојло окуми чича Јову кмета.

Весело је срце Станојлово. Под њим старим ноге се подмладиле. Spreма, набавља, трчи — шта се не чини од њега.

„Боже, хвала ти! Дај ми још толико живота да га видим ожењена, да видим и да знам да ће се дим вити из оне баце,³ и да ће ми имати ко славу славити! А онда... онда нека умрем, јер нећу веће радости дочекати! — Тако се мољаше Станојло Богу.

Али, у сред те молитве сину му кроз главу, к'о усцјана летка⁴, кумова клетва и... задрхта старац, живци у њему изумираху, и само понављаше без икаквог убеђења скоро бесвесне речи:

„Добар је Бог! Саслушаће молитву моју!“

Прва мисао ипак преовлађиваше, а он, као уз пркос њој, понављаше горње речи. А хтео би тим да избије из главе ту мисао која га убијаше...

¹ Зеленика — јабука.

² Цванцик — стари аустриски сребрни новцац.

³ Баца — рупа кроз коју продави дим.

⁴ Летка — гвоздена шипка.

VI

Дође и тај дан. Станојло уранио, па и весео и тужан тумараше по авлији. Дан беше један од оних лепих јесењих дана... Сватови се почели искупљати. Дође кум, старојко, девер, најбољи друг Радојев (син неког Крсмана Петровића, име му Сима), и остали кићени сватови. Старојко довео и цигане, ту су ти ћемане, санови,¹ добош и велики бубањ. Нема, него јечи. Стари сват приђе Станојлу — пошто сватови доручковаше — па рече:

— Да пођемо.

— Хајде!... Куд ћеш ти Радоје?

— Идем да донесем побри твоје пиштоље, бабо.

— Е, иди.

Песма је, весело је. Кад погледа човек преко четрдесет коњаника, — све под избор. Пуцају пушке, певају сватови — све јечи. Станојло плакаше од радости, па, бришући својим широким рукавом сузе, рече:

— Шта је мени, те почех плакати?

— Па, рече кум, од радости.

— Од радости, јест!

— За друге сузе не знао!

— Дај Боже!

У тај мах му сену опет кроз главу кумова клетва, а он, да би угушио ту мисао, запева:

Мајка Мару под планине даје,

Мајка даје, а Марија неће:

„Нећу, мајко, жива под планину!

„Под планину често Турци оде...”

— Шта оно би, куме? — рече чича Јова.

— Коњаници беху поскакали с коња. Притрчаше тамо, имају шта видети: Радоје лежаше мртав, у руци му беше пиштољ...

¹ Санови — два округла истањена комада бакра, којима се ударају један о други.

— Како то?! Откуд то?!...

Ствар објаснише одмах. Радоје беше рекао побратиму својме Сими да опали из пиштоља, јер су били близу куће девојачке. Овај га послуша, али пиштољ слага. Радоје му рече да је пушка давно напуњена, него да подаспе „кашилук“¹. Овај то учини, загне, повуче за тетиву, кресну, и само барут у кашилуку букне. Радоје узме пиштољ да види је ли пун, и таман принесе цев устима, — пушка пуче, и он паде смртно погођен... Пушка је била давно напуњена, а није чишћена, те је се ватра задржала у ваљи², па после барут ухватила, као што то беше обичај код кременџача³.

Оплака и мало и велико. Само Станојло не имађаше суза. Он стајаше као „станац“⁴ камен нем, турио руке под појас, па гледаше свога јединца како лежи са заваљеном главом, сав обливен крвљу... Ко зна како му се мисли врзоше по глави! То само може знати онај који је тај случај дочекао као Станојло. Но ја га не бих желео никоме — уагред буди речено.

Станојло се наједаред окрете, иза деверовог појаса извуче други пиштољ, загне, прислони на чело и, пре него што би га задржали, опали. Мозак прсну по околостојећим и — место једног сад лежаху два леша... Отац и син.

Сватови забезекнути гледаху целу ову радњу, и кад се освестише, рече чича Јова:

— Бадава, децо! што јест, јест! Али кум може да прокуне као и мајка кад сису извади...

Ето, то је кумова клетва.

Слике из сеоског живота.
1886.

¹ *Кашилук* — део старе пушке у који се сипа барут.

² *Ваља* — део старе пушке (упаљач).

³ *Кременџача* — стара пушка која се палила помоћу кремена.

⁴ *Станац* — који је из земље као изникао.

НА ПРЕЛУ

Красне су јесење вечери код нас. (Говоримо „раној“ јесени). Нема оне летње оморине, да те гуши, нити зимске студени, да те у собу гони — него је она блага хладовина, која старца подмлађује, а болнога крепи. Ветрић те милује, тице ти певају, ваздух мирише — ти седиш и уживаш, а онај „бледи“ месец и они милиони сјајних звездица гледе те — и завиде ти... Тишина је, али ти осећаш да си баш у тој самоћи сружен самим животом, па ти годи што си сам. Све око тебе опомињете на живот: онај звук свирале, она песма девојачка, говор људски, шкрипа кола, лупање ветрењача, лавеж паса, хуктање сове — све то, смешано, пре те задовољава него што ти смета....

Ја сам стајао на отвореном прозору, и слушао, гледао, и уживао све. Пустио сам срцу на вољу нека само жељу за жељом ниже. „Жеља и нада су тако јефтин еспап¹ да их и сваки сиромашак имати може.“ Мисли су ми се ројиле као пчеле, једна је другу изазивала, стизала, обилазила, док најпоследне не осетих како ми се саме трепавице склапају и како ми тело отежава. Хтедох се спустити у кревет, али ипак остадох на прозору.

Из овог полусна грже ме послужитељ својом виком.

— Но, шта је?

— Ја бих те нешто замолио.

¹ Еспап — роба.

- Добро, говори.
- Да ме пустиш, да идем...
- На прело, је л'?
- Јест, на прело.

Сину ми кроз главу мисао да и сам идем на прело. Брзо се рених, па му рекох: — А јеси ли вечерао?

- Јесам.
- Онда, дај ми капут — и ја ћу с тобом.
- Зар на прело!? — рече он зинувши од чуда.
- На прело, дабоме. Толико сам година провео на селу, на селу сам и рођен, па нисам никад на прелу био.

Он ми донесе и придржа капут, те га обукох.

- А где је прело?
- Свуда, и у „Гуњачаним“ и „Грабљу“ и „Ратковцу,“ али ми ћемо у „Грабље,“ знаш, тамо је најбоље.

- У чијој је кући?
- У Јовиној.
- Е, па лепо. Хајде.

Скопчам капут, савијем и запалим цигару, закључам собу, и изађем напоље. Живојин, тако му беше име, забављаше се закључавајући ходник. Кад би готов, поћосмо. Он извади иза појаса свиралицу, и отпоче свирати. Ја иђах најлак крај њега пушећи, и слушах како се разлегаху звуци његове свирале. Мишљах о прелу и о онима који су на прелу. Стварах пред собом слику изненађења: како ће сви поскакати кад ме угледају, како ће се жене извињавати, а девојке оборити очи и ћутати. Мишљах и о томе како ће се одмах пронети глас да сам на прелу био, и већ хтедох да се вратим — али чух песму:

- „Сејо моја, имаш кога свога?“ —
- „Имам брата, имам и драгога.“
- „Сејо моја, право да ми кажеш:
- Или волиш брата ил' драгога?“
- „За брата бих оба ока дала,

А за драгог три нива дуката;
И то, велим, не знам би ли дала :

Село прођох — ја драгога неђох,
Свијет прођох — ја брата не неђох :
Нема брата док не роди мајка!¹

Песма беше дивно испевана. Девојачки се гласови разлегаху по странама и јаругама. Ја се брзо реших, и пођох баш на прело.

— Куд ћеш тамо околo? Ево прелаза, па ћемо овом стазом право у кућу — рече Живојин.

Пређосмо преко прелаза у ливаду, из ливаде у ноће. Шљиве се беху окитиле родом да једва гране држаху. У воћу беше пушница,¹ и пред њом се пушничари разговараху. Кроз воће се виђаху бели кућни зидови. Дођосмо на капију што из воћа у авлију води. Пси нарнуше. Ми се бранисмо штаповима од њих. Из куће изађе млада женска — снаха домаћинова, одби псе, и позва нас у кућу.

Ступисмо. Насред куће беше велико огњиште. На огњишту гораше цела клада. Пламен беше велики, да је сву кућу осветлио. Над огњиштем висаху вериге, и над њима котао пун „зелењака“.² Осим верижњаке беше још неколико мотака, и о њима беху навешани велики комади сланине. Око ватре бејаху посedale преље и плетиље. Код долапа беше посedale и неколико момчади. Један међу њима држаше неку књигу у руци — биће да је песмарица. Кад смо ступили, женскиње поустаја. Нисам се преварио кад сам рекао да ћу их изненадити. Сви, од најмлађе девојчице па до старе Виде — стрине домаћинове — беху изненађени. Стара Вида као да одржаваше ред на овом прелу. Беше то крупна и здрава женска; па — иако беше претурила 60 година — опет сеђаше са преслицом у руци.

¹ Пушница — зграда у којој се суши воће.

² Зеленак — млад кукуруз.

После обичних поздрава понуди ми она малу тронућу столицу да седнем. Седајући рекох и осталима да седну, што и учинише. Стара ми се Вида извињаваше: — Ето, учо! Ми жене, к'а жене: аакр-тожиле¹ свуд. Тако ти је код нас, кад се ради.

— Тако је и код мене, стрина Видо. Шта ради Јова?

— Ето, мало час оде да легне. А да ниси — бој се — дошао до њега каким послом?

— Нисам, стрина Видо, него сам баш дошао на прело. Никад до данас нисам био на прелу, па, кад чух од Живојина да је код вас вечерас, ја се наканих. — Него, да вам ја што год не сметам?

— Боже сачувај! што дијете? Како би ти нама сметао! Тешто, што си дошао. — Анђо, иди, моје дете, узми чутуру, па наточи вина учи — рече најмлађој снаси.

— Хвала, стрина Видо, ја нећу пити. Немој ти снахо ићи — седи, па ради.

— Шта — немој ићи? Мора она тебе служити, јер си ти чак у Миличиницу ишао, да је нама доведеш. А што велиш да нећеш да пијеш — морви! Знаш ли како смо ја и ти о свадби?

Снаха оде. Ја се окретох опет старој Види, па рекох: — Зар ти још предеш, славе ти?

— Бога ми се и не може више! Тако по мало с вечера седим с децом, те им вричам.

— Па хоћеш ли и вечерас причати што год, стрина? — упитах ја.

— Па почех нешто овој женској деци.

— Па причај, стрина, причај!

— Шта ти мариш да чујеш? Али ово су женски послови.

— Све једно. Ја бих рад био да чујем како је пре живела девојка, а како жена.

У тај мах сна донесе вино. Стара Вида пружи ми чутуру, и рече да јој наздравим.

¹ Закршожиши — аакрчити, направити неред.

— Спаси Бог, стрина!

— На спасеније!

Ја се напих, и дадох њој чутуру, те се и она напи. Пошто остави чутуру, она привеза на своју преслицу повесмо,¹ узе вретено, и поче прести, квасећи уснама кудељу и вадећи труње из повесма.

— Ти питаш, учо, како је живела девојка у оно време кад сам ја девовала. А кад је девојци било рђаво живети? Шта сам имала бриге и посла? — ништа. Слушала сам што ми мати каже и — то је све. Боже, ала сам живела! Данашње девојке баш не умеју да живе. Кад дођу овако прела, искупим ја моје другарице; ту дођу још и жене из комшилука — пуна кућа. Наложимо добру ватру, искупимо се око ње наоколо, па плетиље ближе, а преље подаље. Жене по мало разговарају, а ми девојке ћутимо или шапћемо полако. Људи сви поспали. Понека од жена тек нам рекне да испевамо по коју — и ми то учинимо, онда жене окрену причати. Е причају, брате, да се мораш чудити откуд онолике приче! Неких пута причају по што год смешно, да се за трбух мораш ухватити, а неких пута опет страшно, да напоље не смеш изаћи. Неких пута проведемо цело вече загонетајући загонетке. Никад слађе нисам радила! Све што ми је требало у мој спрем,² све сам ја на прелима порадила. Никад ми није тешко било; никад нисам на прелу задремала! Што се тиче других кућанских послова, и то сам научила и радила слатко. Ето, мајка ми је ове недеље редара; ја с њом готовим ручак, с њом месим лебац, с њом перем кошуље. Стога, ваљда, што сам имала с ким радити, није ми никад било тешко. Имала сам и другарицу, којој бих казала да сам не знам шта учинила. Она беше кћи нашег комшије чича Степана, а било јој име Живана. Беше то ваљана другарица. Нас две смо заједно радиле, заједно певале, заједно

¹ Повесмо — свежањ вуне.

² Спрем — девојачка спрема.

копале, заједно жњеле, (јер смо се позајмљивали са чича Степаном), и све, што смо радиле, ми смо заједно радиле. Никад нећу заборавити како смо брале „ивањско цвеће“, и правиле венце; како смо се на Ђурђев-дан рано купале, и како смо... та онда бих морала за сваки у бога дан причати наше живовање. Дође недеља, — ми ишаћемо на брдо; дође празник, па и свечаник, — ми се тамо проводимо. Ту уз свиралу мало поиграмо, — па се опет вратимо кући.

— Кад дође време копању кукуруза, ми са мотикама на њиву. Са мном је и Живана, јер — као што рекох — ми смо се позајмљивали са чича Степаном. Од раног јутра до ручанице¹ радимо, тада ручамо и одмарамо се, па опет радимо, и тако до вечера; а кад увече, ми запевамо... Није било наблизу певачица равних нама двома. А што смо песама знале — то нема!... Покојни мој чича Иван иде за нама, па тек рекне:

— „Ово су прави мушкарци!“

— Па још кад се сради летина, па кад наступе „љуштидбе“,² — е ту сам живела!... До неко доба ноћи љуштимо кукурузе, па, ако нам је воља, ми останемо — ја и Живана — код рпе, и ту преноћимо. Завучемо се у ону „комушу“³ — па не спавамо до зоре. Бадава!... што девојка живи, то не живи нико.

— Ја већ бејех одрасла девојка, и беше ми време да се и удам. Стрепила сам од просилаца као јагње од ножа. Бојех се, али се не убојех. Једног дана дођоше просци, и испросише ме. Ја примих паре. Пре ти није било да бираш по својој вољи где ћеш, него где те даду отац и мајка, па било ти право или не било. Како ли ми беше тешко кад узех паре! Као да је неко навалио на ме стену од

¹ Ручаница — доба око ручка.

² Љуштидба — крунење кукуруза.

³ Комуша — искрућен кукуруз.

сто ока. Одох у вајат,¹ и окретох плакати. Није шала, одрећи се свега: свога живота, своје слободе, па отићи у туђу кућу, где никога не познајеш, где тебе нико не познаје; туђу мајку звати својом, туђу кућу звати својом; од туђина својту правити.... Њихово весеље у соби дираше ме у срце; њихов пуцањ из пушака мене погађаше... Плаках и плаках, и плакала бих тако дуго, да не дође Живана.

— Ти плачеш, Видо? — Ја сам јецала.

— Видо!

— Чујем.

— Зашто плачеш?

— Морам!

— Ћути!

— Не могу! Помисли само шта сам сад учинила. Никад више среће! Ја ћу се убити!

— Нећеш се убити. Срећа ће опет доћи. То је морало бити, па, ако није данас, оно би сутра. Ти тек не би могла остати код оца и мајке, — морала би своју кућу сама потражити. Кад би могло бити тако, као што желиш, било би најбоље. Али шта ћеш. — така нам је судбина свима.

— Живана, сестра. Ко ће се на туђу кућу навикнути? Ко ће се туђој мајци уместити?² — рекох, заценивши се од плача.

— То није тешко, Видо. Ради што ти се заповеди. Слушај и млађе и старије. Не куди ништа што је њихово, а увек се прави задовољна, па ћеш им омилети, као да су те и родили.

— Ја могу радити!

— Ја знам да можеш, па зато ти то и велим.

Мени лакну на срцу. — Све ћу учинити, сејо моја, да им уместим, не би ли им омилела!...

— И ти ћеш им омилети.

— Пи, учо! — рече Вида, пресецајући и пружајући ми чутуру. Ја се напих, и замолих је да даље прича.

¹ Вајаш — соба у којој се држи одело.

² Умостити — задовољити.

— То је била другарица каких данас мало има.
— Је ли жива још! — питах.
— Није, умрла је лане, Бог да јој душу прости! — рече Вида и прекрсти се.
— Ето децо, девојка је девојка. Не пева се бадава: „Цар ти бејаш, док девојка бејаш!“ ...

Поћута мало, поћута, па тек рече:

— Мени није било ни као жени рђаво. Истина, било ми је потешко, али ја сам се била зарекла да будем као што треба. Кад сам била доведена у ову — баш ову кућу — која је једина и била у авлији, беша она пуна задруге. (Пуна је, хвала Богу, и данас). Требало је то уместити и најмлађим ка' и најстаријем. И ја сам се трудила да уместим, и уместила сам. Шта год човек хоће, он може. И данас жена има посла, али пре и више. Прву годину нисам редовала; али сваког јутра била сам прва на ногама. Одем на бунар и заватим воде у судове, па онда наложим ватру и почистим кућу. Уамем обућу свекрову, свекрвину, „његову“ и нежењеног ми девера, истрљам је, каише намажем, па оставим на своје место. У том се избуде и остале јетрве, и настане у кући жагор. Чим се свекар пробуди, ја му одмах унесем обућу у собу. Чим ступим на врата, ја му се поклоним, дам обућу, поклоним се опет, и клањам, док на врата не изађем. Хоћу да му полијем — клањам док до њега дођем, и опет док не изађем. Очешљам га тако; послужим ракијом — опет тако; и то није да клањам самом свекру — него и куму и сваком старијем човеку. Леђа ме заболе — али тако је обичај. Данас нема тога обичаја. Децу по кући сву изумивам и очешљам. Са свима лепо, и сви са мном лепо. Прође прва година, и ја почех редовати и радити — све добро. Свекар ме је волео, свекрва такође; а кућани би за ме душу дали. Ага (најстарији девер), Никола, волео ме је због пољског рада, јер сам га радила да се мушкарца не стидим. Од милости звао ме је „рођени“: — Куд мој ро-

ђени с мотиком — трава шале не ниче; а куд са српом — влатић не остаје. Није скуп 10 дуката (толико су ми дали на прошевини), ја бих му сад сваки драм дукатом одмерио, — тако би увек рекао.

— Друге године нађе ми се мој Перо. Нисам га родила као ове данашње што рађају — у соби, него чак у ливади, па сам га у бошчи кући донела. Најпре сам се стидела, али, кад видех како ми га свекар воли, ја умањих стид. Ја сам га гајила. Кад на рад пођем, ја сам његову колевчицу са њим на своја леђа пртила; тамо бих му нашла хлада, те је он у хладу спавао, док сам ја на њиви радила. Ја сам га чешће обилазила и надгледала. Те јесени умре ми човек, и ја остадох удовица у другој години. Живела сам опет лепо. Свекар је се о мени старао, и ја нн о чем бриге нисам водила, до само о своме детету. Кад је се намирила година од како је Он умро, — мени дођоше просци, и то добре газде, из овог истог нашег села. Свекар ме дозвоа и рече: — Видо, дијете, ово је већ година дана од како си остала удова. Ево баш данас потражише те Цветковићи од мене, и ја им рекох да ћу најпре тебе да упитам. Дијете, ако си вољна, они су добри људи, задруга га је добра, од Бога и од мене нек ти је просто, — иди. Ја нисам рад да твојој срећи на пут стајем.

— Бабо, ја мислим да ти до данас нисам на жао учинила? рекох ја.

— Ниси, ћери моја.

— Ја мислим да сам те до сада увек слушала?

— Јеси, дете моје.

— Јеси ли ти, бабо, са мном задовољан?

— Јесам, ћери.

— Бабо, ја не тражим боље среће, ни бољег имања него што ми га је Бог дао. Ја имам моје имање и моју срећу, — то је моје дете. Кад не могу моје имање имати, не треба ми туђе.

— Ја видех сузе у његовим очима, јер се ста-

рац заплака као мало дете. Приђе, пољуби ме у чело, и рече: — Ја сам срећан! Мој син није умр'o. Ти си ми ћери на место њега!

— Ја одржах реч, остала сам, заклопила сам очи свекру и свекрви: они су обоје на мојим рукама умрли. Кад су се са мнош „праштали,“ они су ме благословили, — и ја сам сретна! Агин Јова је домаћин, мој Петар је добар укућанин. Дочекала сам и његово дете, дочекала сам женидбу његову, и ја сам с тобом, учо. играла у његовим сватовима. Само се сад молим Богу да умрем, да не бих како жалост дочекала. То ми је све што желим. . . Дијете, — рече снахи — додај учи чутуру, нек ми здрави.

— Спаси Бог! — рекох узбуђен.

— На спасеније!

— Ето децо! Упамтите ово: кад нађете свака своју кућу, гледајте те се сложите са укућанима. Мир и слога кућу кући. Добра је жена кућни дирек, који кућу држи. А ђаво жена и два ока у глави завади.

Настаде тишина; ништа се не чујаше осим зврке вретена и пуцкарања ватре. . . Стара Вида изгледаше као какав пла међу својим парохијанима. Сигурно је знала колико је утисака оставила међу својим слушаоцима. — После подужег ћутања она пресече тишину рекавши:

— Деде Спасо, деде Ико — јавите једну.

Девојке се погледаше, па, бацивши поглед на мене, оборише очи доле.

— Певајте, певајте, и уча воли да слуша наше сељачке песме.

Оне се сашапшташе, па почеше:

„Друговале двије другарице —

„Мани биле двије другарице,

„Мани биле, селу говориле:

„Или ћемо село раселити,

„Или ове друге рааудати.“ —

„Шта су рекле, то су учиниле:

„Једну дају где се сунце раја,

„Другу дају где сунце залази.

„Једна другу по ввеади поздравља:
” „Ој звездице, по Богу сестрице!
” „Еда гдегод моје другарице;“
” „Је ли она дому умостила?
” Звездица јој тихо одговара:
” „Јесте дому, али није драгом.
” „Опет млада звезди говорила:
” „Ој звездице, по Богу сестрице,
” „Поздрави ми моју другарицу:
” „Моја мајка доста биља внала,
” „Биља анала н мени га дала,
” „Ја ћу мога биља дати,
” „Нека м: ја мила другарица
” „Доцкан легне, а рано устане —
” „Па ће своме умостити драгом.“

— Врло дивно! — узвикнух.

Тако, децо! кад ми тако певате, у мени, овако старој, срце игра, — рече Вида.

— Вала, то је баш песма — рече мој Живојин — а добро је и испеваше.

— Је л' да добре гуше имају? — питаше ме стара Вида.

— Јесте.

— Ништа ти не волим — него кад ко има до-
бру гушу, па запева.

— Тетка! — рече Живојин.

— Шта је? — питаше га Вида.

— Ја бих те молио да нам испричаш једну приповетку.

— Не знам дијете, позаборављала сам.

— Ниси тетка; знаш како си неко вече при-
поведала.

— Ето, што су ти деца, рече Вида, окренувши се мени — тако сам ти и ја некад салетала жене на прелу. Е добро, децо, баш кад хоћете, ја ћу да вам приповедам.

— Молим те, тетка, само што год „страшно“ — мољаше Живојин.

Којешта — рекох ја — а шта ће ти страшно? Слушајући ти се наплашиш, па после не смеш ни

напоље да изађеш. А да је бар истина, не бих ни жалио, него пука лаж.

— Кака лаж? — питаше ме стара Вида.

Ја узех да јој објасним како су постале те приче, али стара Вида не хте ни да ме чује. Шта више, рече ми да ја о томе баш ништа не знам.

— Добро — рекох ја — зар има вампира?

— Има.

— И вештица?

— И вештица и утвора и вила и ветрењака и сваког чуда божјег! — рече Вида, увређена мојим трвдоглавством.

— Па добро, где су те виле? питах ја

— Видиш, мој учо, њих има и у води и на земљи. Оне виле које су у води, то су виле „бродарице,“ и оне живе у морима. Оне су зле, и само гледе да науде човеку, како било, јер мрзе људе. А виле што живе на земљи, то су виле „загоркиње.“ Оне су добре, воле људе а помажу и јунацима. У великим шумама често се може наћи утврено место колико гумно. Ту су оне коло играле. Њих нико не може видети, јер се крију; а ко их види неће добро проћи пропао је: или ће га оне устрелити, ако га усмотре, или ће полудети — видећи њихову лепоту — па ће сам себи дохакати. О њима има много приповедака — сигурно си и ти у твојим књигама читао. Ето, и сада се дешава те узму по коју девојчицу и однесу собом у гору, те је гаје. Баш за време мога девовања причали су ми да су виле у подне однеле дете из авлије. То је дете било код њих читаву годину дава — па су га тек онда вратиле натраг. Веле да му је била свилена косица. Али веле да није могло да живи код своје мајке. Нема у нас оне неге као што је код њих. Дете, кажу, по ваздан ћути, мајка га нуди понудама, а оно се заплаче. Прича, веле, да их је било девет, па оне га остале чешљају, а оно сваког јутра оде и пољуби вилу „старешницу“, која га је врло волела...

Плакало је и жалило, па најпосле и умре... Ето, видиш, мој учо, да има вила.

Видећи да би била лудорија да јој и даље то поричем, ја се учиних као да се с њом слажем.

— Па ето има и „утвора“. На раскршћу, на распућу, где је био човек убијен, — увек се може превидети. Или се предскаже као јагње, или као прасе, или као дете, мачка — свакојако се предсказује. Кад се човек што огреши, предскаже му се и у кући. Ето, на пример, у твојој Мачви био је неки Павле, — не знам како се зваше. То је била пре велика задруга. У њих је тако: чим раде „петку“, одмах им почне нешто по кући лупати, бацати прашину у очи, и којекаквих хиљаду чуда чинити. На пример, сушиле жене данас кошуље, па унеле у вајат увече. Кад ујутру — све кошуље на сушилу!... Или поставе вечеру, вчерашу, дигну синију, зачисте мрве и судове склоне у долап,¹ — па легну спавати. Кад сутрадан: синија постављена, лебац, кашике, топраци, сланик... ама све!... Млада снаша повила увече дете, подојила га, па метнула у колевчицу, и сама легла да спава.... Кад сутра: повијена натега² и метнута крај ње!... Буди Бог с нама и анђели божји! — рече Вида, и прекрсти се. Павле оде, и јави капетану. Капетан зин'о на њега.

— „То су младе снаје“ — вели.

— „Није, господине, вере ми; дођи сам те види, али то није.“

— Капетан поручи кмету да одабере људе за стражу. Кмет учини што му је наређено. Баш беше „млада петка.“ Капетан нареди Павлу да тога дана са укућанима ради... Међу одређеним стражарима беше и неки Сима ковач, слободан као ретко ко, али „поган“ на језику; он уђе са лулом у зубимама у собу и викну — Боже прости: — „Закон му његов! да га видим шта је то и ко је.“

¹ Долап — скриња аз оставу (овде).

² Натеза — од гвожђа или од гвожђа и дрвета начињена справа, којом се обручи натежу на буре.

— Не даде му ни изрећи, а лула из зуба на земљу, па — прште.

— „Свеца му његова, шта уради!“ — рече Сима, а оно осу на њега, па пуне очи прашине.

— Сима изађе напоље, и рече капетану да није ништа видео, али му нешто разби лулу и набада пуне очи прашине. Капетан нареди да се претресе кућа. Половина стражара опколи кућу, а половина уђе унутра, и претури све. Гледаше и собу и кућу и таван и долап, па ништа. Капетан рече да зовну попа да освети кућу. Позваше попа, он дође, свети водицу, пошкропи кућу — и оде. За време читања бехе тишина, а после опет... Од то доба они не раде „петком“ и — мирни су.

Док стара Вида причаше, све се то беше ућутало и слушаше... И сам сам слушао, и дивно се старој Види како слатко прича. Нема тишина владаше, и стара Вида поносно аврктијаше вретеном. Да бих прекинуо ћутање, питах шта су то „ветрењаци.“

— Ето, у нас у „Ратковцу“ има онај Петар што врача, — он је „ветрењак“. Да је не знам какав рад, Петар, чим примети сивкаст облак и чује тутњаву, одмах оставља рад и посао, па оде некуд. Он отрчи, и то тако брзо, да нема двоношца који би га сустигао. Пошто пређе облак, он се врати наги го и модар као чивит. Онда мора да одлежи недељу дана. А анаш ли зашто је таки? Он је мени причао. Погибаоци из околних села нагоне облак на наше село, а Петар онда не да да нас лед побије. Ту се он туче с њима, док их не насвоји, или они њега. А знаш ли чим се туку?... „Грмове чупамо из корена, као главице лука из земље, па се са њима бијемо, где који кога стигне.“ Пошто одбије облак, он се тек онда врати кући. Они не смеју на њега, те зато наше село и не бије град. Сами кажу — прича он — да им је се теже тући с њим једним, него са другом петорицом.

— Па како је он жив, кад га тако издеветају?
— питах ја.

— Па ено га видиш. Ја мислим да он неће дуго живети, и ако он каже да је здрав као дрен.

— Је ли тетка, хтедох те и пре питати, па све заборавим — како се може познати која је жена вештица? — питаше је Живојин.

— Кад сам била у Шапцу код прија-Маре Петрове, па се некако око тога заговорисмо, она ми рече да оном судопером којом преко године судове переш, можеш то дознати, и то овако: на Божић рано отиди, па је простри на праг црквени, па свака која је вештица мора подигнути скуте, јер јој се учини да је вода свуда око ње.

— Славе ми 'оћу то да радим! рече Живојин. Ми се ааценисмо од смеја.

— А, Бога ми јест! 'Оћу да видим која је то што „срце једе“! А, Бога ти, тетко, може ли она, кад 'оће, да не буде вештица?

— Може. Кад то више неће да ради, оле код попа и исповеди се, и од то доба престаје бити вештица. Него онда ана траве, па лечи од те болести.

— Па што не ураде тако?

— А шта ти ја знам, дијете; гријех им на душу што тару млад свет. Здрави учо!

Ја јој наадравих, и пружих чутуру. Она се напи, извади преслицу иза појаса, па рече:

— Много сам година упртила на своја леђа, па ме већ боле. Не могу ни да седим више. Сад ћу да идем спавати. А ви, децо, радите! рече женскињу. Немојте да се шиљкате¹ са том момчадијом, па после, нисте ништа урадиле. А, Бога ми, узмите се на ум. И момака има свакојаких; неће сваки да трпи да се лаже. Ето пре, још кад ја бејех девојка, једна газдинка варала је једног сиротана да ће поћи за њега. Она је била једино дете у оца, па јој је отац у свему по вољи чинио. Она са њим живо-

¹ Шиљкати се — Задиркивати се.

ваше, док ти тек једног дана њојзи дођоше просци, и она узе паре. Пронесе ти се глас по селу да је она испрошена. Сирома Марко беше на раду, па кад дође кући, лепо се човек помами... Другог вечера дигне ти се он њеној кући. У воћу сретне баш њу.

— „Марија, зар тако?“

— „Како?“

— „Ти се удајеш баш?“

— „Па, ја шта ћу?“

— „А ја?“

— „Жени се.“

— „Али ја ни једне друге осим тебе не волим; ја се не могу другом женити.“

— „Па шта ћу ти ја?“

— „А што си ме лагала?“

— „Ја сам се само с тобом шалила.“

— „Право ми кажи што ћу те питати.“

— „Хоћу.“

— „Јеси ли ме кад год волела?“

— „Никад!“

— „Никад?“

— „Баш никад!“

— „Е, кад моја ниси, нећеш бити ничија!“ — рече он, и потеже нож.

— Она побеже, али је он сустиже на баштенској капији, ухвати за перчин и... сав до главе одсече, па је пусти онда онаку ћулаву¹ и шишаву у авлију. Она сместа у вајат, — па из вајата никуд. Кукај и запевај — не помаже ништа. Млздожења и отац му дочују шта је било, (а то се врло лако чује), па врате дарове натраг, и узму паре што су јој дали... И тако се Марија газда Николина уда за Маринка чича Петрова. Живели су лепо, па и окућили; зли „перчин“ јој често сузе на очи нагонио. Зато вам велим: не лажи десет, него воли једног... Лаку ноћ, учо! Лаку ноћ, децо!

— Лаку ноћ! — викнусмо сви.

¹ Ћулав — унакажен (овде; иначе: одсечених ушију).

Чим стара Вида оде, одмах прело узе други вид. Момчад се помери са својих места; разговор постаде живљи: и саме стидљиве девојнице почеше проговарати. Ту тек сад отпочеше причања, само друкчија него стрина Видина. Момчад почеше причати своја јунаштва, што их је који где учинио. Један прича како је једном момку из другог села — који је код њих на прело дошао — свезао руке „наопако,“ и за руке привезао грабуље, па га истер’о на сокак, и како га је тек други његов сељак одрешио.. Други причаше како је једног ударио врљиком, и како му је врљика прсла у рукама.. Трећи је опет извршио тако јунаштво стеном „из прикрајка“... Четврти... ал’ шта имам да причам, све су ове приче једнолике; све тако лепе ствари... Разговор се водио прилично дуго.

Али, као што свему има краја, тако има и њиховом разговору. И он се исцрпи. Настаде други, сасма лепши, због кога су момчад и седела толико. Он се почиње шаптањем.

— Чујеш, изађи напоље!

— Не смем; зар не видиш колике нас очи гледају?

— Шта те се тиче? Ја имам нешто да ти кажем.

— Други пут.

— Шта, други пут? ја ’оћу сад!

— Сад не могу.

— Ко ће то чекати — рече он мало гласније: познаје се да је већ љутит.

— Ђути!

Момче зашара очима, гледа њојзи у очи, па тек одједаред трже вретено, прекиде конац, и с вретеном маче напоље.

— Чујеш ли, еј! Дај вретено! Немој болан бити таки; знаш каква је нана, ’оће да ме грди! Дај ми!

— Оди, па ћу ти дати!

— Нећу!

— А ти га нећеш ни добити! Лаку ноћ!

— Дај ми вретено!

— Други пут!

Она истрча за њим у мрак, и момче је постигло своју цель: она је изашла.

Пар по пар излазаше, и ја остадох сам крај огњишта, једући „зелењаке“, које ми је снаша из котла вадила. Седео сам више од пола часа, онда и снаша оде. Изађох да потражим Живојина, али застадох, јер чух разговор:

— Па знаш, Спасенија, право да ти кажем, ја не могу онако како бата хоће! Није то 'нај... волујска спрега, па данас ћу да спрегнем, а сутра да распрегнем. Он хоће да иде горе у брда, да ми проси цуру. Мени вала не треба — ја тебе хоћу. Наји сам већ каз'о, а казаћу вала и њему, па да му је круна на челу. Што ја — што 'но онај каз'о — да тражим вила око туђих њива. Некако ми је, брате, мило кад те сретнем; тако те волим, ка' да смо на једном срцу лежали; чини ми се да бих у свет отиш'о, кад те не бих узео.. Ама, кад те погледам до мене у колу, помислим да нас је Бог једно за друго створио, па ми само срце расте од милине; чини ми се нарасте ка' бундева, па не може да стоји у прсима...

— Видиш, како је теби; а зар је мени друкчије? рече она. До скоро ја нисам знала шта је то волети туђег човека. А сад?... сад кад те видим, а мени је мило, као да сам Бог зна шта добила. Тако сам лака и весела, да ми се чини полетећу... Кад те нема, мени је некако тешко, па све гледам да будем сама, јер ми се све врзеш по памети... Моји већ знају да ја с тобом стојим, па ми ништа не кажу; само ми наја вели да се спремам. Каже ми да још нисам спремна, и да се нећу моћи ове јесени удати. Сад је баш основала неке шаренице, и вели ми да пожурим да саткам још за ово равнодневице, док су дани дужи.

— Их, по Богу брате! Ако ти немаш дарова

и шареница, ја не знам ко их има! Ја, брате, не могу више да чекам!

— Оно није да нема, али јака је у тебе вами-лија, треба ту дара. А што се тиче удадбе — и ја бих волела! Дотужа ми брате и самој! Ето, моје се другарице поудаваше све осим Ике, а и она ће сад за Живојина. Њима њихови не бране.

— Неће ни нама наши убранити! Их, ала ће то бити! помисли само: ја и ти човек и жена, па те могу загрлити, па пољубити!

— Немој!.. видеће ко!... мнран!

— Па нека види, — марим ја!

— Ама, немој, брате!... К'о Бога те молим!..

Ја се склоних у кућу. Седох, запалих цигару, и гледах како се по жишци пухор хвата. Погледах на часовник. Дванаест. Таман заустих да викнем Живојина, а он уђе у кућу.

— Хајде; хоћемо ли?

— Е, хајдемо.

Изађосмо из куће. Изађосмо лагано сваки својим мислима обузет. Сетих се причања Видиног, па рекох Живојину:

— Стрина се Вида наприча. Види се да је веома паметна женска.

Живојин ме погледа правце у очи, па, хтевши, ваљда, да каже и он нешто научно, рече:

— Дубока женска!..

Ја се насмејаш, а он извади иза појаса његовог свиралицу, и извијаше некакве чудновате арије....

Колико сам знао о прелу пре, — а колико сада! Оно што су беседе, балови и сѣла варошкој омладини, то су прела сеоској. Овде се сеоска младеж васпитава и учи, као варошка на беседама; а овде се жени и удаје, као и варошка на баловима..

Слике на сеоског живота.

1888.

БЕЛА ВРАНА

Баш на Усековање 1882 године, седели су сељаци села Белотића пред мејаном и разговарали. Дан беше леп, као и сви дани ране јесени.

— Ето, вала... вели кмет Радоје — сад имамо и школу. Сад само, „министер“ нека нам пошаље учитеља, па, па да нас види Бог!

— Е, јес!... јес! И, 'вала ти, и Бог зна како! веле сељаци.

— Вала вама, који ви мени припознајете! А, вала, јесам се и натрч'о!

— Јеси, јеси, Радоје није вајде: 'вала ти!

— Строшио сам, браћо, моји' десет дуката, ал' — не дај Боже зажалити! Нека је алал!

— И јеси, јеси; ако ниси, бој се, и више!

Друмом се заподео облак прашине. Изнајпре се ништа не распознаваше. Мало по мало, кола ближе прилажаху, и они боље видеше ко на колима седи. На предњем седишту седео је кочијаш, а на задњем једна млада женска са сунцобраном у руци. Сем њих двоје било је на колима пртљага: један кревет, један путнички ковчег доста велики; у задњем седишту беше дењак са спаваћим хаљинама. Било је и још неке ситнурије.

— Кола стадоше пред мејаном.

— Је л' ово? — упита женска кочијаша.

— Ово је — рече кочијаш.

Она склопи сунцобран. Врло спретно скочи с кола, ма'ну руком неколико пута те стресе прашину са одела.

Могло јој је бити тако око осамнајест година, средњег раста и вита стаса. Лепа, смеђа коса пала по челу, те врло лепо стајаше под шеширом, као да је два сата пред огледалом удешавала. — Велике црне очи светлиле су испод хлада дугих трепавица. Мора да је била узбуђена, јер јој је чисто, доста мршаво лице облила румен.

Она приђе сељацима. Ови стајаху аабезекнути.

— Помоз Бог!

— Бог ти помог'о!

— Је ли овде кмет?

— Ј... ј... ја сам! рече кмет Радоје сав збуњен и нехотично се подиже.

Она му приђе и пружи руку.

— Ја сам Босиљка Симићева. Мене је господин министар поставио за учитељицу ваше школе. То изговори смећећи се, те показа два реда ситних зуба, белих као „јаглице“ —

— За... за... зар тебе?! — упита Радоје зачуђено.

— Мене!

— Ама, знаш, опрости госпоја, и не замери што ћу те питати... Јеси ли учитељева жена? — упита опет.

— Не!... Ја још нисам удата, ја сам девојка. Него мене је господин министар поставио да учим ђаке у вашој школи.

Сви ником поникоше... Нико не умеде рећи ни једне речи. Једва се кмет ишчупа из забуне те рече:

— Е, ако, ако!... Седи госпоја! —

— Па нека! — Рада бих знати где је школа.

Хоћу ствари да сместим.

— Сад ћеш!... Седи!...

— Она седе.

— Оћеш пити каву?

— Благодарим!... Не пијем.

— Дај де, Иване, „послужење“, —

Мејанџија, који се и сам забленуо са сељацима, отрча у мејану. За мало, и ето га, где носи на је-

Приповетке

дном малом служавнику „послужење“. То беше парче шећера и чаша воде.

Босилка се послужи.

Била је у врло мучном положају. Ова мучљивост, ово ћутање, дирало ју је непријатно.

И сам кмет Радоје видео је то, па онда рече, колико само да говори:

— Јеси ли сама?

— Сама сам.

— Зар немаш вамилије?

Имам и једну тетку у Београду.

— А немаш оца и мајку?

— Немам. Отац ми је умр'о пре четири године. И он је био учитељ.

Опет заћуташе.

Најзад, она се диже.

— Молим вас, покажите ми где је школа? замоли Радоја.

— Ево сад!... Иди де ћато, донеси кључ.

— Зар немате послужитеља?

— Имам, ал о'чо у село да виче на „заповест.“

— Не питам за општинског, него за школског послужитеља.

— А... адемијаз¹ велиш! Е, немамо, али ћу сутра набавити.

Ја бих вас молила: ако има каква жена да њу погодите.

— Добро! Имам у комшилуку, баш ћу је зовнути.

Босилка заповеди кочијашу да потера кола са стварима школи, а она најлак оде са кметом...

Сељаци ћутаху. Кад они одмакоше, један диже главу, уздиже десну обрву, па само рече:

— Ја!

— Ја! рекоше још неколико.

¹ Адемијаз — послужитељ у школи.

— И... тако је!... Сад имамо учитеља у сукњи!...

— Море, Иване, добро би било да се ти примиш да будеш „алемијаз“!

— Требало би!

Неки се насмејаше.

Чича Панта дотле ћуташе, а тада рече:

— Ваља, људи, и ова наша власт, 'прости Боже, не зна шта ради!

— Готово!...

— Шаље женску за учитеља!... О!... 'валимо те Боже!... Да сам знао не би' дао марјаша!

Сви му одобраваху...

* * *

Босиљка и Радоје дођоше до школске капије. Ту Радоје нађе једног дечка и рече му да дозволе Мару „варошанку“, која је ту у комшилуку седела, а он са Босиљком уђе у нову зграду школску.

Зграда беше мала, али распоред у њој и спољашност беше лепа као кутија.

— Ето, госпоја, то је наша школа. Шта велиш?

— Лепа.

— Забадава, јес' лепа? Ево, ово су твоје собе; ово је соба за ђаке и „алемијаза“, а ово је чкола.

Босиљка разгледаше све и била је потпунце задовољна.

У том дође и Мара „варошанка“. Беше то жена од својих четрдесет година, пуна и црвена сва као турска чизма. Видело се по носу, да „никако не мари за ракију“, и ако се напије, то је само од „бриге“, за њеним покојним Стојаном. Како уђе, с врата закокота.

— Е баш вам фала госпојице што сте дошли!... Ја, знате муку мучим шта ћу са мојом Пелом. Велим: пропаде ми дете! — када оно: ено! — Право веле: Бог се брине аа сиротињу.

— Је ли ти, Маро? — Мо'ш ли ти пристати да вод¹ будеш „алемијаз.“ Платићу ти дукат месечно.

— Па, лепо, газда Радоје, што нећу пристати?... Мени, сиротици, заувар је који грош. Фала ти што си ме се сетио!...

— Е, онда ти ћеш ту остати са госпојом и помози јој да ствари смести.

— 'Оћу, газда Радоје, 'оћу како не би! — Кочијаш беше ствари скинуо и прислонио уз школски зид. Босиљка га исплати и он оде.

Мара уђе у собу.

— Чујте, фрајла! — Овде да намастите кревет, овде астал, овде огледало... овде ово...

Видело се да је имала доста укуса.

Босиљка, уз њену припомоћ, разреди и намести ствари.

Собица изгледаше лепа и пријатна.

Кад све би готово, Мара седе на столицу.

— Па, ви'те, имате доста лепа намештаја!...

Бадава, поанаје се дете из вароши! —

И тада је узе распитивати за породицу. Сваки час упадла је Босиљци у реч, напомињући неког учитеља Милана, који је лепо живео са њеним „покојним“ и био леп: „као гранатир“! — Напослетку поче грдити село и сељаке:

— Ето, среће ми моје! — Једва сам дочекала да проговорим с ким речи! — Ове гејакуше, ђаво да и' носи! Тако су, знате фрајла, неслане да човек не може с њима реч проговорити! — Тако су знате, гадне!... Пхи!... Ето, кметице, овог истог Радоја жена, дође чешће код мене, донесе ми по мало ракије, јали сланине, ја сира, чудо!... Па жена Ивана одборника, она Стамена — не може се казати!... Све су проливане: не смете пред њима реч рећи: — одма' раскокоћу свуда? Оће да оговоре човека, то им је душа! А већ за женску и да не спомињем!... Чувајте се од њи' ка' од живе ватре!

¹ Вод' — овде.

Него, знате, фрајла, нову кућу и нов кватир¹ треба полити. Ја идем да скувам кафу.

— Нисам купила кафе — рече Босиљка. — А то ће ми требати!

— Требаће, Бога ми! Него, знате, имам ја кафе.

— Ја кафу не пијем.

— Шта? зар не пијете?

— Не пијем.

— Штета!... А ја о кафи живим. Кафу и коју чашицу ракије, па да се леба не сетим у дугу дану! Идем да скувам.

Она изиђе у кујну, а Боса оста уређујући још неке ствари.

— Јел'-те фрајла?

— Извол'те!

— Имате ли свеће?

— Имам.

— То је добро, јер овде, знате, немате где купити.

— Донела сам.

— Овде човек све мора да набави из вароши. Има, продаје по нешто овај мејанџија, али то је скупо ка' восак!... Ја све поручим по коме те ми из вароши донесе... Е, ево кафе.

Донесе из кујне у собу, усу у шољицу и поче пити.

За све време причала је: како је у селу гадно, како ни људи не ваљају; како исти кмет Радоје живи „с једном гадуром“, којој „она“ „не би могла узети ораха из руке.“ Причала је за овога и онога: како овај живи са онога женом, како она свога мужа и не види; једном речју: за оно два — три сата седења, познала је Босиљку са свима кућама и свима приликама и неприликама у селу.

Босиљци ово постајаше досадно. Она се диже са столице и приђе прозору који беше окренут

¹ Кватир — стан.

југо-западу. Наслони се на прозор и посматраше сунчев смирај.

Лепо беше погледати сунце на смирају. Оно пресијаваше кроз гране шљивових воћа; беше лепо за гледање, а не сметаше очима.

Мара је непрестано причала.

Босиљка је прекиде:

— Па, опет, лепо је у селу! — рече она.

— Па, да ви'те, није ни ружно! — поче Мара. Село, то је дивота! Сунце тако сија, шљиве зреле, и... све: Може, знате, човек ужива и... којешта! Све то, тако, ја знам кад је мој покојни био жив. Бог да га прости! (И ту ударише сузе као киша). Он мени вели: „Ајдемо, жено, мало у село!“... А ја њему: — „Па можемо, човече!“... Никад ето, фрајла, нисмо ми, једно другом, друкчије казали него, ја њему: „о човече!“... а он мени: — „шта је жено?“... Ето, тако!... Ми се нисмо никад мазили! Сачувај Боже, да ја њему кажем: „душо!“... „злато!“... „голубе!“... Ја би' — чини ми се — пропала у земљу!... А живели смо не може боље биги!

Тада узе причати из свога живота. Босиљку обузимаше досада. Канила се да је неколико пута пресече... Бог даде, те се Мара сети деце и рече да мора вечерас код куће ноћити; од сутра ће у школи.

— Можете! — рече Боса.

Једва Мара оде.

* * *

Месец беше у уштапу!... Боса се наслонила на прозор и гледаше дуге сенке дрва што беху прекрилиле улицу. По неки цвркул зачује се. По нека кола или по неки сељак прође улицом. Лавез паса орио се по свему селу, а са дна села чуо се тихи и тужни звук двојница.

† Уштап — пун месец.

Некако чудно одјекнуше звуци двојница у Босиној души. То јој, поред све туге, раздрагаше душу... Погледа у оне сјајне звезде, што се беху оретко осуле по оном плавом небу.

Чудан осећај! Срце јој нагло лупаше... Па да јој је да полети у онај зрак, па да се вине чак горе!...

И још један осећај, који до сад није морио њену девојачку душу. Пламен јој је лизао образе од тих мисли и осећаја. И стид и драж беху је обујмили у једно исто време. Десном руком притисла је једре груди... грцала је.

До ђавола! Свашта човека снађе у тихој ноћи!...

Па опет не може да се отргне од прозора, док није изнемогла...

*

Сутра дан је уранила и изашла у авлију. Сад је друге мисли распаљиваху... Будна је сањала о своме раду, о томе како ће да спреми ђаке, како ће је ђачки родитељи волети и поштовати. Како ће светла образа са диком и поносом ходити по свету!... Мислила је: како ће прикупљати око себе ону дечицу, неговати их као цветове, а при том поучавати у свему што сама зна. Њена млада машта ишла је далеко, далеко.

Груди су јој се надимале од силних осећаја. Помишљајући на сласти које ће уживати гледајући своје ђаке, она се ааваравала у својој души: да ће савладати све препоне које јој буду на путу.

Плам одушевљења горео је на лепим образима и у црним очима њеним. Била је лепа као анђео.

*

Отпочела је рад у школи. Њена пријатна спољашност и њена добра душа освајала је мајке и децу.

— Сејо моја! Гледај га, неће ти бити криво!
Не знаш како сам се зарздовала кад сам чула да
је девојка учитељ.

— Не брини се.

— И ја ћу се тебе сећати!

— Хвала! одговара Боса.

И милује ђаче.

Данас-сутра, данас-сутра, напуни се богме
она школа ђачића.

Босиљка је радила свесрдно. Али како школа
беше нова, то не имађаше никаквих срестава.
Сваки час би тек кмету:

— Кмет! Треба ми ова књига.

— Добро.

— Треба ми ова ствар.

— Добро.

И он је набављао готово све што је аахтевала.
Ђаво га знао, али је био увек на руци. Све
вели:

— Оно, није ми још општина дала, ал' кад је
на чколу — на!

Школа је почела да ради добро. Мало по мало,
Босиљка уђе свима сељацима у вољу.

* * *

Сврши се испит за први течај. Свима беше
мило. И Босиљка и родитељи били су потпуно
задовољни. Босиљка распусти ђаче неколико дана...

Једнога дана сеђаше она сама у соби — прегу-
раше листове некакве књиге, док неко куцну на
врата.

— Слободно! рече Босиљка.

Врата се отворише, и уђе кмет Радоје. Из-
гледао је врло весео.

— Како си, госпоја?

— Хвала Богу! Се'те!

Он седе.

— Е, вала, добро би!

— Шта? — упита Босиљка.
— Били смо вам код Мијата на слави, па се царски написмо.

— Е, лепо, лепо!
— Шта ти радиш?... упита је кмет, пошто су мало поћутали.

— Ништа. Читам по мало.

— Осамила се?

— Да.

— А где је Мара?

— Отишла је баш сад до куће.

Заћуташе.

Кмет погледа у таван, зену једаред гласно
Онда зазину, па опет ућута...

Најзад проговори:

— Па, како сама?

— Добро, — рече Боса мирно.

— Мо'ш ли да живиш?

— Могу, зашто не?

Радоје зашкиљи.

— Знаш, млада си.

— Шта велите?

Он се загрцну, али опет изговори:

— Мла... да си.

Босиљку поче обузимати нека ватра. Не зна-
ђаше ни сама: да ли је драж или љутина.

— Па, па шта смета што сам млада? — упита
она.

— Ништа, ништа! Ја 'нако велим.

Опет ућуташе.

Радоје се уаврпољио на столици.

— Велим: треба да се удаш, — проговори
он опет.

— Боже здравља! — рече Босиљка и насмеши се.

— Јер штета је да се тако млада и здрава
мучиш.

— А у чему се мучим?

— Па... сама спаваш...

Босиљци букнуше образи. Она задрхта и не умеде ништа рећи.

То охрабри Радоја.

— Видиш!... Мислиш не знам да тебекар није лако!... Знам ја све!... Него немој ти тако!... Ја ћу тебе да научим, па да живиш без бригае.

— Посрћући приђе јој. Она устаде.

— Шта хоћете ви?

— Чекај да ти кажем.

И пође њој.

Она прикупи сву снагу, одупре рукама у његова прса и гурну га.

Он се скљока на њезин кревет.

У тај пар отворише се врата. Мара уђе.

Видећи њега на кревету и њу зајапурену, она само промумла:

— Аха!

И изиђе напоље...

* * *

Више ништа није требало. Марија гледаше Босиљку са неким достојанством. Готово поче да јој заповеда.

Босиљка је испочетка трпела, али једног дана истера је.

Марија пође по селу.

— Шта ради учитељка, Маро?

— Не знам, Бога ми!

— Како не анаш?

— Како немам оваца, тако не чувам ни паса?

— Шта, зар ниси ти више у чколи?

— Јок ја!

— А што, Маро?

— Бог с тобом, жено, зар ти не знаш?!

— А шта?

— Ко ће код оне служити.

— Шта?

— Е хеј!.. Ништа ви не знате!... Шта је и

шта Мара својим очима гледала! Е, најпосле није се могло више!

— А шта је било?

Мара окрете причати како је видела учитељицу где је с'олујила! кмета Радоја пијаног и оборила га у кревет

— Шта велиш јадна?

— Она само што није почела да јаше људе по шору! Зна Мара зна!

— Али боље да ћутим. Немој ни ти ником казивати! Збогом!

Па оде другој кући, те прича то исто.

Јадна Босиљка беше као убијена. Кад је чула што се о њој говори скаменила се.

Људи је почеше гледати са презрењем. Један по један почеше задржавати децу од школе. Жене је избегаваху...

Право веле: добар глас далеко иде, а зао још даље. Тако овде. Куд год се макла, она виђаше само презриве погледе. Не беше ту срца аа њу. Само извикани људи прилажаху њој; а она је опет њих избегавала. Затворила се у своју собу и није сушила ока. Никуд се није мицала, јер она је била „бела врана.“

Концем школске године добила је оцену: врло добар, а почетком идуће премештај у „учитељски Сибир.“

* * *

Ветар хуче и звижди; снег веје... Целу васиону омотала нека тама...

На отвореном прозору стоји Босиљка... Груди јој препуне тугом. Не осећа зиме ни ветра... Једно,

1 С'олујиши — напасти као олуја.

једно само нагони јој плам у образе; једно само
нагони њено млађано срце де бурније залупа...
Није то ни љубав ни срећа... То је земаљска правда...

Слике из учитељског живота.
1890.

ДЕЛИЈЕ

До рата, 1876 године, могао си живети у сваком селу у Мачви, а ништа да не радиш.

Да је тако било, потврдиће сваки сељак из Мачве; а, вала, потврдиће и ова приповетка.

Била тако два човека из света, па се састали у селу Равњу. Питај их колико хоћеш: ко су и одакле су — ни један ти неће казати праву истину да га кољеш. Причаће ти ваздан и у причи ће вешто избећи прави одговор на право питање. Само су им имена знали сељаци: Једном беше име Панта, а другом Станко.

Оба су били једних година, једнака раста; оба туњезгала¹; и да Станко није био риђ не би мог'о распознати једног од другог.

Како су дошли, ништа не кажу; али како су се познали и састали ја ћу вам причати:

Станко је дошао пре Панте на читаву годину. Он је ту живео овако: дође једном домаћину рано изјутра. Назове Бога и поздрави се, па онда седне. Домаћин шта ће, куд ће, седне и он.

— Дај-де, дијете, мало ракије! — викне домаћин.

Једно чељаде брзо донесе ракије и наслужи домаћину — како је у реду. Домаћин нагне, па понуди и госта.

Онда пију ракије. Станко окрене причати: како се нешто мути, како је био са једним Бошњаком.

¹ Туњезгало — лен.

што је „убио Турчина“ па побег’о у Србију, и он му прич’о: како је тамо све спремно и само се чека да српска пушка плане....

— Устаће све листом! Море, ни жене им неће мировати! Све се то написало на „балију“¹. Ни једног Турчина неће остати! Селом ће платити!

— Ама славе ти, велиш?

— Славе ми, газда!

— Једва чекам! — вели домаћин.

— Вала, и ја! Додија ми, брате, ’вако чамовати! Пос’о се одбио од срца, па то ти је! Да ми је да плане, па пошто је живот! Не бих часа часио, него бих пушку у руку, па са мојом браћом!...

— Дијете! Дај-де још ракије. И гледај-де што-год ручку!

Станко опет окрене причати о „јунаштву“, пије ракију и пљуцка све до ручка. Кад се изнесе ручак, он се прекрсти и примакне синији те се добро нарани.

По ручку прилегне мало те одспава, па — кад устане и умије се — прашта се са домаћином и иде првом комшији. Ту вечера и спава, па сутра даље....

Једнога дана нађе Панту. Види да Панта још лепше прича, па тек упита:

— А где рече да је то било?

— У Ерцеговини.

— А!... у Ерцеговини! Знам, знам Ерцеговце, људи су то; нема у њи’ муле!² Па, велиш све помлатили!

— Све! — вели Панта.

— Оно... Њима је лако! Све сама брда, докле оком мо’ш видети, само брдо! До неба! Ту се препну, Турци иду цадом, а они оспу стење на њи’. Помлате одједаред по стотину!

— Јес’ био ти тамо?.. пита Панта.

¹ Балија — Турчин.

² Муле — бесплатно.

— Иха!... још колико пута! Знам све стазе и богазе¹ ка' и 'вуда...

— И ја сам био! — вели Панта.

— А славе ти, брате, па како су ти Ерцеговци? — пита домаћин Рогановић.

— Како?... Ка' брегови!

— Их!... Још никад нисам видео ни Ерцеговца ни Црногорца, — вели Рогановић.

— Иха!... Шта сам и' ја само видео! — Да ми је 'нолико сићани' парица, да питам пошто је Шабац!

Поставише ручак.

И Станко и Панта заседоше те ручаше царски.

После подне одоше код Думановића. И тамо тако исто. Пошто вечераше простреше и њима.

— Овде се добро живи? — пита Панта Станка.

— Добро.

— Дobar свет?

— И богат!

— Ја, готово, не би' ни иш'о одавде. Колико је како ти овде живиш?

— Година.

— Е, онда лепо. Нећу ни ја да идем!

— Слушај!

— Шта је? — упита Панта.

— Немој мени да квараш!

— Јок!... Заједно ћемо.

— Е, лепо...

* * *

Мало затим оба за'ркахе. Панта је сањао лепе снове. Као свуд га дочекују и примају лепо; свуда га чаште: износе печење, прашчиће и ћурке и пилеће... Сав се расплављивао кад га Станко викну.

— Шта је?!

'Ајдемо!

¹ Богаз — кланац.

— Куда?

— Ај'дмо у комшилук. Узгред ћу ти казати како треба да се владамо...

— Добро.

Устадоше, умише се, помолише Богу и понише по једну-две, па се поздравеше.

— Кад ћете доћи опет? — питају их домаћи.

— Боже здравља!... Збогом и 'вала!

— Збогом пошли.

Изиђоше ти они лепо на улицу, па корачају господски. Рече Станко Пантис:

— Кад смо 'вако 'воде, право је да се побратимо.

— Добро! — вели Панта.

— Имаш ли ти још кога побратима?

— Јок.

— Оди да се пољубимо, онда!

И пољубише се на сред шора. Истина, није нико смотрио, ал' су се баш пољубили!

— Имаш ли ти, побратиме, пара?

Имам неки грош.

— Е, да идемо до мејане, да попијемо по једну. Кад седнемо, они ће питати ко си и одакле си; а ти кажи да си из Ерцеговине, да ти је вамилија остала, а ти дош'о да видиш да ли ћеш је моћи овде ће сместити.... Ако те питају одкуда ти мене познајеш, а ти реци: да су нам се очеви побратили, па и ми, и да ме ниси мог'о јуче познати, тако сам се изменио. И реци: да сам давно отиш'о у свет, па ме питај шта сам онда радио у свету...

— Добро, добро!

И тако стигоше у мејану. Беше неки свечаник, па људи доста.

— Помаже Бог! — назваше Станко и Панта.

— Бог помог'о!

— Зраво, мирно?

— 'Вала Богу!

Они седоше за један сто у ћошку.

Сељаци заћуташе, па загледају странца, а Станко се смешка.

— Шта радиш ти, Станко? — пита кмет.

— Па... вала кмете готово ништа! Ноћио сам тамо код Рогановића са овим мојим побратимом. Он дош'о из Ерцеговине, па ме мину жеља да видим кога са свога „сента“.¹

— А зар је он Ерцеговац?

— Ја. Оба смо отуд.

А ти рече мени пре некако да си Крајишник — рече кмет.

Панта се насмеја:

— Е, мој газдо! Тако је код нас! Тешко нама што по свету 'одамо и чекзмо да нас туђа рука рани! Ми морамо да казујемо од сваке руке! Да нисмо тамо јаде починили, ми би седели на своје огњишту! Ето га, овај мој побратим, исти овај Станко!... Видиш! А убио два Турчина, два брата! Онда га нестале....

— Ама зар Станко?! повикаше сељаци — зар он?

Станко саже главу, неки „накисео“ осмејак лебдео му је на уснама и ухвати Панту за руку.

— Остав' се побратиме! Немој да причаш то!

— Што немој! А 'оћу, славе ми боже, да причам свуда по свету твоје јунаштво! И, зар, браћо, није јунаштво смлатити два курјака, што су јели сиротињу рају?!

Панта беше скочио на ноге јуначке.

— Како да није? Море мани! Ми нисмо ни знали! А мислили смо да по мало и лаже! — рече кмет.

Станко саг'о главу, па пун задовољства погледа на сељаке, који су се чудили и дивили.

— Зато ми, мој газдо, морамо да кријемо ко смо и одакле смо!... Ето ја!... Ја имам стара оца и стару мајку, имам жену и четворо деце. Све сам то оставио на „гујиној рупи“, па сам сиш'о

¹ Сениш — завичај.

овде, међу браћу своју, да им нађем склона!... А зар не може — не дај Господе! (Ту скиде капу, погледа горе и прекрсти се)... зар ме ме не може очас оледити несрећан глас!...

Па саже главу и грдно се замисли...

— А ја!... веле сељаци. И јес' им тешко, брате!...

Мејанџија! Дај-де један сатљик¹ ракије! — рече Панта дигавши главу.

Мејанџија донесе.

Он не хте ни погледати чашицу, прекрсти се, помену Бога, наздрави Станку, па наже.

— Чујеш, буразеру! — рече кмет. Ево што нас овде има, ни један се неће отрести!... Преведи чељад овамо!

— Панта скиде капу, приђе кмету руци, па се санћим² заплака.

— 'Вала ти! Ти ме оживи, те дану душом!... Та док је нама наше браће и соколова у Србији — не бојимо се ми!... Нећеш балијо... Нећеш куд си наумио! Бре, летиће им главе, ка' дулеци!... 'Вала ти, кмете! 'Вала и вама, браћо! Мејанџија дај оку ракије!

Мејанџија донесе и они поседаше, па окретоше пити.

Пило се увелико... Панта је причао јаде и чемере, које пати народ у Ерцеговини. Онда, како су се неки одметнули у гору и кољу Турке, где стигну...

Наједаред се окрете Станку:

А, славе ти, побратиме, дела ти испричај, шта је с тобом од онда.

— Мани, море! — рече Станко.

— Шта мани? Јок! Мораш исприповедати!... Дела, Станко! дела, болан!...

— Ама, не могу ја о себи... мрви ме!..

— Јок! Мораш! — виче кмет Срећко, а очи му играју ка' на вејтину.

— 'Ајде, најпослед!...

¹ Сашљик — стакленце с ракијом.

² Санћим — тобож.

Напуни лулу, мејанџија му донесе жишу и он распали.

— Није ми било лако! — поче он. — Муке сам видио! Како сам убио Суљу и Дењу, ја само догрчим кући, испричам мојима шта сам учинио, па — уз брдо! Оружја сам им'о доста, узео сам од њи! Тумар'о сам до по ноћи, па онда легнем на маовину неку на једној стени и заспим.

— Пробудим се, а сунце одскочило с копља!... Ја спав'о добро, па готово и заборавио шта сам учинио. Наједаред се сетим, па брже боље, граби!... Е... ал' куда ћу?... Тамо море, а овамо горе! — што рек'о мој отац. Склоним се у једну пукотину, па се добро размислим.

Кренем ти одатле, па правце у Крајину. Једног вечера ја лутам шумом, гладан као пас, док тек грмну нека гласина: „Стој!“ — Ја станем. „Ко си ти?“ Ја се кажем... „А!... ти си онај, што си неки дан побио оне крвопије?...“ Ја се запрепастих, откуд овај човек да зна шта сам ја урадио!

Он ми рече: „Не бој се, не бој! И ми смо ти горски ајдуци! Ако си чуо кад год за Пецију, ја сам Пеција!“¹

— Ама, зар он био?! — пита кмет.

— Он, главом!

— Их, брате!... А је ли страشان?

— Причаћу!... Мож' мислити, како ми је било!

Ка' да ме три сунца загријаше! „Оди овамо!“ — вели ми он. Приђем. Стоји човек повисок, са великим цариградским весом на глави. — Добро вече — рекнем ја. — „Бог те чуо!“ — Здраво, мирно? — „'Вала Богу! Ајде овамо!“ ...Идосмо, идосмо, док ти се наједаред угледа ватра. — „Не бој се — вели ми он — то је моја дружина! Ту је и Остоја Крманаш...“

Дођемо тамо. Како Пеција назва Бога, све поскака осим они' што окрећу јањца.

¹ Пеција — Петар Поповић-Пеција, вођа устанка у Босанској Крајини. Погинуо у лето 1875. код Великог Струга на Сави, приликом једног турског напада.

— Ево вам, браћо — вели Пеција, још једнога јунака, што једном пушком бије по два Турчина! Их, брате!...

Станко ману руком, повуче два-три дима попи чашу ракије. Све се у њега забленуло.

— Ама знате ли: кад падне чавка на њиву!... Тако се они склепташе око мене: „Бе си брате! Бе си јуначе!... Да се целујемо!“ Па се братски изљубимо.

— „Сједи!“ — вели ми Пеција. — „Сједи овде до мене!“
Ја ти седнем до њега, он викну једног те донесе чутуру. — „Деде једаред!“ — рече он. — „Ја вели да је ред да он наздрави.“ — „Нећу!“ — вели — ти си бољи јунак, ти први пиј!“
Ја онда нагнем па добро...

И ту опет попи чашу ракије.

Они сви гледе у мене — продужује Станко — а ја у јагње. — „Шта је, да ниси гладан?“ пита ме Пеција. — Три дана нисам метнуо залогaja у уста! — велим ја...

Одма' ти он нареди, те се скиде јагње... Е, јео сам, јео, људи, како никад дотле. Ја сам им прич'о како сам побио Турке и... све... Онда Пеција нареди стражу, и ми полегосмо. Ја-сам с њим спав'о.

— Ама, зар с њим? — пита кмет.

— С њим баш!

— По Богу, брате! И ти то нама никад не прича!

— А, мрзи мене, Бога ми!

— Шта би даље, човече?

— Око пола ноћи припуцаше они на стражи... Ми поскакасмо. И... док длан о длан — све готово. Један стражар дотрча те јави: да су удариле заптије! Пеција рече друштву само место да се састанемо, па навалисмо на Турке. Је сам био уз њега. Гледа он, како у мене сева пушка ка' муња. — Е!... адал ти српско млеко, што си га посис'о!

— Пред зору растерасмо Турке, а ми тамо где смо уговорили.

! Зашија — турски војник.

Био сам с њима четири месеца, водио сам и сам чете у бој; а тада ми рече Пеција: „Иди — вели — у Србију, иди и...“

Ту Станко замукну.

— Шта ти је рек'о? — упита кмет.

Станко ћуташе.

— Славе ти, шта ти је рек'о?

Не могу казати! — и погледа све око себе.

— Ама кажи човече! — заграјаше сељаци.

— Не могу!

— Кажи!

— Не могу, закleo сам му се!

Сви ааћуташе.

Станко опет еаже главу, па гледаше испод ока.

— Чујеш, Станко, — рече кмет.

— Шта?

Ти и твој побратим ћете код мене на ручак.

— Шта велиш, побратиме?

— Право ми је!

— А сутра код мене, — рече газда Панић.

— И код мене! И код мене... заграјаше сељаци.

— 'Вала вама, браћо, који ви нас поштујете.

Имаћемо се добро по'валити нашој браћи у Ерцеговини! — рече Панта.

— Та, брате... колико имамо!

— Па ко тражи више? — упита Панта?

— Шта је Бог дао!

— 'Вала и њему и вама! — рекоше и Станко

и Панта у један глас.

— Е, 'оћемо ли? — упита кмет.

— Можемо.

— Шта има да се плати? — упита кмет мејанцију.

— Ја сам иск'о оку и сатљик ракије — рече Панта.

— Ти немаш ништа плаћати. То је моје! — рече кмет.

И извади те плати мејанцији трошак.

Онда се кренуше кметовој кући...

* * *

Лепа соба, лепе поњаве, а они лешкаре... Ноћ пала, чује се где тице цвркућу и пас који пут лане.

— Побратиме, — викну Станко.

— Ој, — одазва се Панта.

— Има ли ту воде?

— Ево тестије.

Станко наже, па не уме да одујми.

— Ух! — рече — изгоро!¹

— Много пописмо ракије! — рече Панта.

— Сад се само владај, па не брини!

— Умем већ!

Неколико дана ићи ћемо обојица заједно сваком домаћину. Онда ћеш ти ићи сам, а ја сам. После ћемо за дан-два тумарнути¹ куда из села... као неким послом. Јес' упамтио?

— Јесам.

— Бићемо важнији.

— Ал' си ђаво!

— Гледај од чега живиш!

Ту ућуташе обадва.

Мало затим, Панта за'рка и заспа, а Станко се борзше са жеђу и мислима.

„Морам се побринути, да после месец, два потражим друго село. Овде можемо насести, па куд ћемо онда? Јес' овај несрећник важан кад 'оће да се начини. Морам га питати одакле је? А нај-
после што ме се тиче? Не пита ни он мене!“

Наскоро заспа и он...

Сутра дан су оба устали рано и са кметом — по обичају — пили каву и ракију.

— Знате шта би' ја рек'о? — рече кмет.

— Шта?

— Да се ми мало преаалогимо.²

— Па како 'оћеш? — рече Панта.

— У твојој кући ти заповедаш — рече Станко.

¹ Тумарнуши — отићи незвано куд.

² Преаалогатиши — увести који залог јела.

Кмет нареди те се донесе доручак. Мало танке сланинице, мало сува меса и, разуме се, ракије.

Пошто се „презалогајише,“ проведе их кмет кроз башту, где им показа како су шљиве ухватиле.

— Биће ракије! — рече Панта.

— Биће, Бога ми! — рече Станко.

— Имам вала и старе доста!... велн кмет. —

И прод'о сам и опет је има! Кад Бог да — да!...

И тако проходаше и разговараше се о свему. Они њему причаше како је у Ерцеговини, а он њима о Мачви.

Око рученице одоше сви Панића кући. Кмет је био с њима. Дочекивали су их као неку власт. Све је рађено по плану Станковом и да не може боље бити. Дочекивали су их као рођене.

Станка су сељаци још већма поштовали, јер он има посла са Пецијом и мора да овде нешто са влашћу ради. И они су поштовали његову тајну.

Тако су они живели све до Огњене Марије 1876 године, а тада се деси нешто што их поремети, те их нестале из села.

* * *

Још од подне тога дана навукоше се црни облаци. Па чисто јашу један на другог, муња сене између њих, а силна туђава разлеже се да те страх вата.

Станко је журио из вароши... И киша поче, а он неће нигде да скрене, хита па макар стигао у „први мрак.“ Нешто силовито, из њега самог терало га је да пошто-пото дође у Равње.

И паде мрак, а Станко још не стиже. Али он се заклео.

— Стићи ћу, па да би' ноћио у капели у гробљу!... Само ћу стићи!

И корачаше. Блато беше велико, да му се читаве пласе¹ лепиле на опанке...

¹ Пласа — наслага.

Осећаше умор у целојме телу. Већ је пред селом и снага јавашава!¹...

— Та морам доћи! јекну он.

И најзад стиже.

На улазу у село стоји гробље. Он дође до њега и наслони се на плот. Даље не могаше...

Муње су севале, а киша ромњала.

— 'Ајд вада и у капелу! — рече он.

Напипа капију на гробљу, отвори је и уђе унутра. Спотакну се преко неколико гробова; кошуља му закачи за један крст; голеницом удари о један „белет“, ал' он напреже снагу и дође до капеле...

Врата на њој беху отворена. Та и ко да их закључа?... Нема никаква блага у њој.

Он отвори широм врата и корачи унутра. Таман заусти да рекне:

— Хвала Богу!...

А нешто силно затутња, као да се сруши таваница.. Две јаке ручурде скопаше га по средини и почеше стезати...

Хладан зној обли га целог. Он не умеде ништа проговорити; осети да га нешто гуши, и осети како неки омањује да га обори...

То га освести. Прикупи сву снагу и докопа се са аветињом.

Страшна беше борба, борба на животи и на смрт. Носили су се по целој капели, из једног ћошка у други; тукао је он аветињу и аветиња њега о дувар тако силно, да је малтер опадао. Вукли се, падали на колена и једно и друго, и дизали се понова и нападали једно на друго са већом снагом...

Борба је трајала дуго, дуго... Већ Станко поче малаксавати. И само срце преста да бије... Он хтеде клонути. Пене му беху попале уста као да је, сачувај Боже! — у ладавици, док се споља заори глас:

— Кукуреку...

¹ Јавашаваши — изнемоћи.

Пето певаше своју песму на оближњем седалу.
То охрабри Станка. Он нападе са новом снагом:

— Доле!... јекну он.

— Доле!... загрми и она авет што га беше у'ватила...

На једаред се пустише и паде авет у један, а Станко у други крај...

— Побратиме!

Шта је побратиме?...

— Зар си ти?

— Зар си ти?

— Што ме намучи?

— Што ме намучи?

— Ј'ој! јадан ти сам!...

— Ј'ој!... тужан ти сам!...

— Ј'ој!... оладио сам се!

— Ј'ој!... оладио сам се!

— Срце ми умрло!...

— И мени!...

— Што ми се не јави?!

— А ти мени?!

— А шта ћеш у гробљу?

— А шта ћеш ти?

— Ја окис'о па свратио.

Тако су седели до зоре; ни један не може маћи...

„Заклела се земља рају, да се сваке тајне знају!...”

И то се дознаде. Они побегоше из села. А за три дана нико више не чу за њих...

— Ала ми и јесу јунаци!... рече кмет.

— Јесу ли нису ли — тек теби попише ракију!... рече му Панић.

— А зар теби нису?

— Та јесу! А коме, најпосле нису?

Сељаци су ћутали... Један чича рече:

— Свакоме су, децо!... Али тешто: Нек ја имам свакад, па ћу свакад и наранити и напојити

гладна и жедна! Он је иск'о ми му давали!... Стари
веле: дај Боже, — носи воду!...

— Тако је ђеда... тешкају се сељаци, ма им
није право што су тако изварани...

Пољско цвеће

Г Р А Д

Врућина и оморина... Нигде цвркута, нигде ветрића! Погдекоји сељак прође улицом, прекинуо сапињач¹, распучио прса, затурио капу на затиљак, па корача тешко, једва Бога назива. Говеда се заобадала, па јуре улицом као бесомучна; коњи стали крај плота, у пашњаку, зној их облио, а они окренули главе један другом па машу и репом се бране од силне муве; пси полегали под стреје, затворили очи, исплазили језике, и лењо регну тек онда кад им мува на њушку падне... И живина поскопа. Гушчићи полегали по бари; кокоши се склониле у хладове, опустиле крила, па зинуле од тешка зора; а ћурке забеле кљунове у земљу, па се не мичу. И дрвета опустила лишће, и кукуруз се пресукао, и влат пшенице стоји усправно као свећа, ни да се њине... да Бог сачува! Све игра пред очима; и онај ваздух побледео и отежао, па те гуши као пепео; кроза-њ те сунце жеже као жеравица, а бледим се небом ваља понеки жбунић; бео, сив, мрк, голубије боје...

Умори!... не могу сит воде да се напијем: осећам како мућка у желуцу као у бурету. Ђаци оборили главе, мишићи на лицу им се опустили, па дремају.

— Изађите мало напоље, децо! — рекох им. Они изађоше.

Останем сам. Седим — не седи ми се! Устанем — не хода ми се. Запалим цигару — не пуши ми се! Тежак сам као да сам упртио сто ока...

¹ Сапињач — кајвш ва закопчавање.

Уђем у собу, збацитим одело са себе, прострем шзреницу по патосу, па се почнем ваљати... И тако заспим...

Нисам много спавао. Кад сам изашао напоље видим да се наоблачило. Облак леп, кишан. Ветрић по мало ћарлија те разгаљује.

— У школу, децо.

Деца одоше, а ја још стојим напољу. Чисто ме нека милота обузима при помисли да ће пасти киша. Ходам по авлији тамо и амо и разговарам са суседима, дућанџијама. Понеки сељак нађе, па тек застане и здрави се. У сваког око некако веселије и брк се смеши.

Затутњи из дубина, па тек попирне благ ветрић. Благ задах свежине чисто нам свима рашири груди и срца разигра:

— А помоаи Боже! — вели један.

Да л' ће облак овамо? — пита други.

— Овамо ће.

— Ама видиш куд иде: — неће.

— Ама 'оће, знам ја то! Шта велиш ти, учо?

— И ја мислим.

Да 'оће, Бог д'о!... Е, згоре, брате, све!...

Затутњи опет, и опет пирну ветрић. Облак, што од запада долазаше, постајаше све већи и већи; већ поче да заокругљује око планинског венца.

— Ама, ви'ш, куд оде — неће овамо.

— Склапа он јако са свих страна; гледај ти само посла.

И опет пирну ветрић, па онда поче прокапљивати кап по кап.

— Охо-хо!... Охо-хо!...

— Дај Боже!... Дај Боже!...

— Погледај и на нас, сироте!...

— Гледај како се витлају пера у кукуруаа!
И он се радује!

— Како да се не радује, Мићо, брате! Све се овом благодету радује. Гледај марву, шта чини. Гле-

дај шеницу како се таласа ка' море! Сад само ова
киша, па да ви'ш: — зрно ка' грашка!

— Еј, Боже, молим ти се! — рече Јова и
погледа у небо.

Кишица се спусти. Облак склапаше са свију
страна, а ја гледам како се кишне капи претају у
прашину и осећам како ме запахњава мирис саме
земље.

Стока се успролетела по пашњацима; гушчи-
ћи лупају крилима и деру се; кокоши веселије,
све је веселије.

Не иде ми се у кућу док добро не окиснем; зато
остадох напоље и пошто они одоше.

Шетао сам по авлији тамо и амо. Направим
и запалим цигару, по онда гледам оне сјајне кап-
љице где се по трави блистају као драго камење,
а мисао ми се отима тамо, у оне мирне кућерке
и избице сељакове: хтела би да зна како је у души
његовој, да му види, и у оку и на лицу радост,
коју му овај благодет доноси.

Хладан ветар трже ме из из ових слатких
сањарија. Он дуваше од запада, и кишине кавље
почеше бити косо. Готово и нехотице окреток се.
Иза Влашића изби сив омален облачак. Како изби
он тако и остаде: нит се миче лево, ни десно, него
се лелуја као пламен на ватри. Из њега кад и кад
сене муња, али се чује и мумлава.

Међутим, ветар дуваше све јаче и јаче. Облак
постајаше све већи и већи, али се не мицаше с
места. Учеста севање и гутњава. Ветар дуну сило-
вито и погна га правце овамо.

— Још нам само и то треба! — рекох, па се
склоних у кућу да наредим да се прозори поза-
тварају.

Уђем у школу — деца се ућутала. Није ми
било ни до каква рада; стао сам крај прозора и
гледам у авлију.

Чујем мумлаву. Она беше све јача и јача. Као
да долази из неке шупљине, тако немађаше одређена
заука.

Престаде ветар; преста и кишица. Ама листак на дрвету да се залелуја! У авлији ништа живо — све се то склонило; а она тишина беше тако нема и пушта да се човеку крв у жилама ледила.

Мумлавз и само мумлава. Облак се наднесе и на школу. Био је најпре сив — сад је постао црн, а по врху црнило му се претворило у зеленило... Пређе преко школе и замрачи.

Деца ни жива ни мртва.

Наједаред дуну силан ветар. Дрва се савијаху до земље. Он крхаше гране и гранчице, па то све носаше као сламке... Ја погледах у децу. Занемела и поглед им луташе од мене на прозор.

Шину муња — очи засенуше. Онда загрме. Потраја мало — шину друга, трећа... и — чу се лупа по крову. Бацим поглед у авлију и видех како од земље одскачу комади леда велики као песница.

Деца почеше плакати.

Мир! — рекох, не знајући ни сам шта говорим.

Она се смирише.

Мој послужитељ изнео на поље синију, ватраљ и још неке дрангулије.¹ Сиромах!... мисли да ће то помоћи...

Наста опет тајац. Ништа друго, само севање и мумлање, али непрекидно. Видиш да је зло, као да гледаш самртника у ропцу, па се и сам молиш Богу да издане. Тако и сад. Нека буде шта ће бити! Уби ова страшна тишина...

Наједаред осу... Наста лупа. Прозори почеше прскати и стаклени комадићи летети по школи... Деца се почеше дерати. Да заглунем, па то!...

— Мир, децо!

Не помаже!

Наредим те изађу у ходник, јер школа поче прокисавати, а ја останем да гледам јад очима. Погледам у часовник: четири...

Град брисаше све: и грање, и лишће, и влат, и траву. Гране падаше са дрвећа као да их мотком

¹ Дрангулије — ситнице.

обијаш, са кућа падаху комади разбијена црепа. Замрачило, па сипа као из продеране вреће, а ветар се напео, дува, па коси све као оштра коса. Не само ја, него ни најстарији људи у селу овако шта нису запамтили. Падао је као најбујнији пљусак. За час побеле земља, а кроз авлију почеше тећи јаруге од самога леда.

Кад већ разби прозор крај кога сам стајао, и кад ми поче капати са тавана за врат — ја се уклоних у собу.

Али ни тамо не беше боље. Жена стала крај прозора, па гледа и ћути, а дете плаче. Ја седох на кревет. Хиљадама најтужнијих мисли врзло ми се по памети. Сагао сам главу, па не смем да је дигнем. Страх ме хвата и при помисли да погледам на оно голо дрвеће и ону пустош.

А оно само сева, мумла и пљешти.

— Поби све! — рече жена.

— Ни влата неће остати.

— Море, ни струка, ни сламке, ни воћке; чак ће и сама дрва страдати!

Она ућута. И ја сам ћутао.

— Па шта ће бити сад од онога народа?

Ја слегох раменима.

— Чим ће се из'ранити?

— Не знам!

— Ово је побило и ливаде?

— Све!

— Па шта ће с марвом?

— Не знам!

И опет ућутасмо.

Направим цигару и запалим. Пада једнако. На махове ублажи, па после још жешће оспе.

— Ово неће никад стати! — рече она очајно.

Ја слегох раменима. Извадим часовник и погледам.

— Двадесет минута како пада! — рекох.

— Нуто-де!

— Шта је?

— Прокисује соба.

— Шта ћу јој?

— Дај да склањамо ствари! — рече она.

И док нешто склонимо у другу собу — догле и град умањи. Собе посташе видније. Погледам кроз прозор: — од запада беше мало прогале. Загледам у часовник: — пола пет.

Сатрвено је све!...

Весели мучениче, робе незаробљени, ти земљорадници! Што си радио, чему си се радовао, око чега си руке савијао десет месеца — оде у пропаст за пола сата...

* * *

Изађем напоље. Облак већ прешао. Видим како преда мном муње севају: — отишао је да и друге оледи. Падаше још по нека „шишталица“. Земља сва бела; јаруге су јуриле с хуком као и град с мумлавом; дрвета без лишћа и огуљена па се бели лика. Од усева ништа!... У мојој башти само видим патрљке од кукуруза и „тачака“¹ којима беше вишња претачкана... Пођем да видим како је на улици. Ноге ми упадаху у лед до чланака...

Дођем до капије. Суседи ћуте. Изашли људи гологлави, па гледе очима пропале наде и радости... Улицом нема још никога...

Сунце се проби кроз облаке... Ништа јадније нисам видео у своме веку. По друму лежаше поодбијано грање и лишће, блатом улепљено... Докле око могаше сагледати — сама пустош. Са висова се дизаше бела пара; дрва штрчаху као да су ватром опаљена; где беше таласава пшеница и кукуруз — ту сад згажена стрњика и патрљци као да их је војска прегазила. Чисто осећаш смрад изгажене и изломљене траве.

— Ала је ово јад! — рекох.

— Јад, богме, брате!

— А како се радовасмо!

¹ Тачка — претка, мотка којом се подупире биље или дрвеће.

— Сад ми није вајде ни од ово мало радње — рече ми сусед кроз сузе. — Мислио сам, ове ће јесени бити: помози Боже!... а оно ето...

Не доврши, него ма'ну руком и окрете главу...

Вода у јендацима поче нагло расти. Ја одох у кућу да обучем што топлије, јер сам већ осећао да ме језа прожмавала. Кад сам се вратио — јендаци пуни.

— Разваљуј ћуприју! — виче ми сусед.

— Што?

— Разваљуј, или да ја разваљујем! Вода ми почела у дућан заливати...

— Од куда толика вода?

— Долази Расница (речица).

Ја наредих да развале.

— 'Оћеш на реку, учитељу?

— Хајде вала, — рекох и упутих се реци.

На неколико места морасмо газити јер је матица јурила преко насипа.

Планински поточићи постају чуда после излива времена. Кад их човек види како су малени, кад кише нема — онда мора да се задиви како они постају страшила. И сам нисам веровао док нисам видео Расницу.

Као каква река хуктала је она носећи класе, грање, муљ, ограду и свакојака чуда божија... Мркожути таласи њени беху плаховити. Све падаше под њиним ударцима. Заровљено¹ прошће, заковану перду² — разваљивала је и кршила као ништа. И све је то носила са највећом хуком. Корито њено беше поред једног дућана, па како беше много надошла носила је из авлије ствари и живину...

Свет се бепе окупио ту на раскрсници. Само кукање и запевка. Са рада се враћаху копачи са мотикама, оборили главе, па ни Бога не називају.

¹ Заровљен — заривен у земљу.

² Перда — ограда.

Жене задигле скуте, па пролазе ћутке; а људи тек застану, аагледају се и гледају у реку.

— Ј'ој, браћо шта ово би?!...

— Божја воља!

— Ово је, браћо, „накааније“¹ што смо се Бога и вере одрекли!

— Јест, брате!

— Ово побџи!

— А нека бије. Гледам и 'нако чудо својим очима: — та ето и' ваадан живе невенчани! Ово браћо, абог њи' Бог бије!

— И јесте, и јесте!

— Па није само то! — додаје један слабуњави старчић, а сав дршће — говорио сам ја вама: да ми никако не дамо да се Тома у гробље са'рани.

— Па то нисмо ни дали!

— А опет са'рањен.

— Шта ћеш кад власт тако наређује?

— Он је треб'о да се сарани онде где се и обесио.

— Е, али шта ћеш?

— Он нас јако градом бије. Кажу, куд је пронесен тамо је град све у корен потук'о.

— И јест! — виче један риђи сељак — ја сам видео пред облаком тицу, па лети све оним путем!

Сељаци придолажаху. Сваки окуњио главу.

— Како је тамо?

— Све убијено!

— И ливаде?

— И ливаде, и телад, и јагањци; овуд је цвеће!

И наста један општи дубок уздах.

— Па нигде хлеба? — рече један од дошавших.

— Ако се само кукуруз поврати — вели старац.

Неколико њих машу главом.

— Да Бог да, чича Вилипе!

— 'Оће, децо, кукуруз је јунак! А и аоб ће, која је поанија.

¹ Наказаније — казна.

— Јој, Боже! Што ме не усмрти, да ово не дочекам! — рече један сув и висок сељак. — Куд ћу ја јако?

— Ја не знам већ но да побијем децу; не могу и' гледати гладне! — рече други.

— Опет, опет — рече трећи, — за ме ћу и напросити, ал' шта ћу за стоку!

И опет сагоше главе и заћуташе. Ту су говориле оне сузне очи и она зборана чела; а речи су се ледиле на уснама.

Страшније слике нисам видео.

Расница постајаше мања и мања. Њена сила прође за пола сата, сад је само лагано шуморила.

И сељаци се почеше разилазити.

* * *

Спусти се ноћ. Хладан ветрић пирка. Небо се изведрило. Са њега сјаји месец, пун и светао, и звезде трепере. Као и да не виде јада, као и да не осећају туге!... Њих као да не боле оне сузе толиких патника. Та они би исто тако светлили, и тако треперили: — и да је сав овај свет заспао вечним сном...

Слике из сеоског живота.

ВЕЧНОСТ

Била тако два суседа. Живели се лепо, као браћа. Један без другог нису хтели ни чашу ракије попити; један другом не би на жао учинио за све благо овога света.... Оба су имали по једнога сина, једних година, па се и деца пааила и оцеви.

Ако је рад, на њиви су; ако је прело, на прелу су; ако ли свадба, на свадби су. Свагда су заједно и све загрљени. И куд ходе они певају, певају као две лепе девојке. Кршна деца.

Једном име Бранко а другом Илија.

Родитељи су своју децу корели њима двојицом.

— Што се сваћате, што се ружите? — Погледајте Бранка и Илију, па се постидите! Ни браћа се онако не пазе!

Једног јутра, баш у свету недељу, викну Бранко Илију.

— Ој! — одазва се Илија.

— Да ти кажем нешто.

— А шта?

— Пит'о сам оца да се ја и ти побратимо.

— Па шта рече? — упита Илија радознало.

— Рече: „Нека вам је са срећом, децо! Одавно сам то чеко!“

Илија обави Бранку око врата и узвикну радосно:

— 'Вала Богу! А кад ћемо цркви.

— Данас. Опреми се!

И одоше радосни те се опремише. Обукоше што најлепше имадоше. Изљубише родитеље у руку, па се узеше у поруке¹ и кренуше светој цркви.

¹ У поруке — за руке.

Сјаји се роса на трави и лишћу, као да је Господ просуо драго камење по овој грешној аемљи.

Народ се окреће за њима па се диви.

— Боже! Дај им среће!...

— Боже! Дај им адравља!

— Стари свештеник тек свршио јутрењу, па сео под мирисну липу, што је растурила гране пред црквом, а њих двојица преда њ.

— Добро јутро!

— Бог вас чуо, децо!

Они му приђоше руци, рекавши:

— Благослови, оче!

— Бог вас благословио! А које добро?

— Оче! ми дођосмо да нас збратимиш, да нам прочиташ молитву.... рече Бранко.

— 'Оћу, децо! — рече старина! А чији сте ви?

Они му казаше.

А знате ли шта сте од онога часа кад се збратимите?

— Слушали смо нешто и од старијих, а и ти ћеш нас поучити — рече Бранко.

— 'Оћу, синак.... А дали се ви баш пааите?...

— Оче! — рече Илија. — Да смо браћа, да смо на једном срцу лежали: — не би се боље пазили!... У гору, у воду, у сами гроб, ми ћемо један за другим!....

Попа је гледао у запламљене образе Илијине; гледао је у бујни жар очију Бранкових, па рече:

— Добро, децо моја!... Данас, после свете литургије, ја ћу вам прочитати молитву и збратити вас.

И, кад се сврши служба божја, попа их приведе олтару и сврши обред....

Кад су изишли из цркве, осећали су нешто узвишено у души; осећали су милу везу, која је, као нека света рука, везивала срца њихова.

Очима пуним суза погледаше се, и пружише руке један другоме;

— Побратиме! Твој сам до гроба! — рече Бранко.

— Побратиме! И до гроба, и у гробу, твој сам! — рече Илија.

Свештеник подиже своје старе руке врх њихових глава, а народ проплака од радости...

II.

И дотле се нису раздвајали један од другог, али од тог дана беху вазда заједно. Јели су један залогај и спавали на једној постељи; рука једног била је узглавље другог. Па и то им мало!... Да су могли, носили би једну капу и једну кошуљу!...

Једнога дана рече Илија:

— Побратиме! Бабо рече да ће ме женити.

— И мени мој, рече Бранко.

— Ти ћеш деверивати.

— То се зна!... Ја ћу бити најсрећнији онда, кад твоју младу за руку поведем. Знаш ли ти, побратиме, да ти ја не би' ни опростио кад би ти другог побратио!

— Ја то не би' ни чинио! — рече Илија.

— И да умрем, па кад ме ти не би позв'о у деверство, ја ти не би' опростио! — рече Бранко.

— Бог с тобом!... Шта то говориш?

Бранко се насмеје.

— Велим: било би ми и мртвом тешко!... Па, деде, коју ћемо цуру за те? — окрете разговор Бранко...

И онда развезоше, на дуго и на широко, разговор о девојкама... Било је глупно доба кад им сан склопи трепавице.

Сутрадан Бранко се диже с колима у шуму да дрва дотера... Илија оста код куће да прерови нешто ограде, што беше посрнула...

И сврши пос'о; сунце већ на подне, а он викну мајку Бранкову:

— Је л' дош'о побратим?

— Није још.

— Што ли се толико задрж'о?

— Не знам, рано.

— Јави ми кад дође.

— Оћу, кућо.

Он оде ошљарити¹ нешто око ковалука,² па онда оде у воће...

Дан је пролазио. Сунце на заранцима, а Бранка још нема... Неки немир овлада обема кућама... Нека црна слутња избијаше као змија испод кућњег прага, али још нико не смеде речце рећи...

— Мора да се успав'о! — рећи ће отац Илијин.

И ухватише се за ту мисао. Управо, сви хтедоше да мисле да се успавао, али им је нешто друго срце стезало... Илија се узодао, и мало, мало — а он тек извири на капију. Напослетку додија му.

— Идем да га тражим! — рече, и пође на капију.

У тај пар заклопараше кола и зауставише се на капији.

Сви потрчаше... Кола празна, Бранка нема... Зачуђени, упрепашћени, стали па гледе... Нико не умеде речи прозборити... Једва Илија дође к себи, па као ма'нит одјури улицом. Оде у шуму да тражи побратима...

Дуго је врљао. Ноћ се већ спустила. Месец је провиривао кроз већ завело лишће, које је жалостиво шуштало на дрвећу, кад он нађе побратима.

Страшно!... Бранко је лежао са заваљеном главом, која беше скоро осечена... Локва усирене крви лежала је око њега као бара... Крај њега је лежала секира сва крвава...

Он паде по њему. Љубио га је, миловао, звао... узалуд!... Његов глас је јечао у дубрави некако тупо, потмуло.. као да испод земље долази...

Стигоше и кућани. Диже се запевка — дуга у небо... Мртво тело натоварише на кола, која један сељак дотера, и однеше кући...

Жалише и — саранише...

Поче се трагати. Све се живо упело да пронађе

¹ Ошљарити — мало, полако радити.

² Ковалук — пчелињак.

убилца, али никако... Неколико њих на које сумњаху и притворише, али на сумњи и оста. Нико живи не анаде казати ко је убио Бранка!..

III

И прође година дана... Оптужени су лежали у тамници, али ствар се не може расплести...

Родитељи Бранкови туговаше, па се и примирише. Рана је ту, на срцу; она тиња, боли; али несрећни човек мора да се мири са животом. Они су мислили да неће моћи преживети Бранка, али ето, живе... Право веле: не вади душу мука, него суђен сат...

Међутим, родитељи Илијини већ друкчије гледаху на свога сина. Мајци је требала одмена а оцу послуга, а обома радости. Жеља је човечија најнеситија ала. Све, што има на свету, она би пождрла, и опет јој је мало!... Њима не беше доста што им је син жив, — они су желели и снају, па аатим унука.

И почеше, онако изокола, наговешћавати Илији жеље своје...

Како му то поменуше, он проли сузе.

— Зар да заборавим побратима?

И тога дана нит' је јео ни пио. Бежао је од сваког живог створа...

Али... капља камен дуби!... Дан по дан, једно те једно... Он је већ могао да слуша о својој жељидби. А кад му, једног дана и отац и мати побратимови рекоше да му се ваља женити, он саже главу, као во у јарам.

И нађоше му девојку лепу и питому као цвет ружице. Поче се и спрема, позивају се узовници!.

Отац га призна и рече му:

— Синко, кога ћеш одеврити?

— Ја, бабо, имам побратима; — рече он.

Отац слеже раменима.

¹ Узовник — званица.

А он се диже на гробље...

Са истока се помаљао пун месец; на западу беше још мало руменила сунчева.... Тишина овлада као у гробу; светњаци су пролетали тамо амо и падали на спарушену траву, коју већ роса обухваташе; из даљине чула се ћукова песма....

Илији је лупало срце. Он је нагло корачао преко гробова и спотицао се овде-онде. Најзад стаде. Дошао је до гроба побратимова...

Стаде више гроба, прекрсти се и целива крст, па се приже хумци и викну:

— Побратиме!

Пирну неки јачи ветрић, те му раздува косу на глави; обухвати га нека лака дрхтавица кад чу глас који се из гроба одава:

— Чујем, побратиме!

— Ја се женим...

— Нек' ти је са срећом! — одговори глас из гроба.

— Али сам на речи!...

— Томе сам се и над'о!...

— Треба девер.

— Ја сам девер!

— Свадба је у недељу.

— Добро.

— 'Оћемо ли те чекати?

— Не... кад буде време, ја ћу бити тамо!...

'Вала ти што ме ниси заборавио!

И, глас умукну.

— Побратиме!

Никаква одговора.

— Побратиме!... побратиме!...

Тајац... Само је ветрић повијао спарушену траву..

Он се подиже; са чела му је цурио зној...

Месец се пењао све више и више, а звезде се оретко осуле, па жмиркају; по нека се сасвим утули, па тек онда блесне новим сјајем, а нека прелети преко неба хитра као муња, остављајући за собом сјајну пругу...

Он се крете кући. Нека лака дрхтавица тресла му је тело; зуби му цвочоташе, а у глави беше нека забуна као да је пијан...

Кад уђе у кућу, рече оцу, који је крај огњишта седео:

— Доћи ће побратим!..

IV

Освану недеља, дан свадбе. Окупили се кинени сватови. Не можеш око одвојити од оне лепоте, сјаја и богатства!... Све се дигло на ноге спремно на пут, само је очекивало заповест старојкову.

И стари сват викну:

— Полази!...

Коњаници појашаше оштре коњице, остали поседаше на кола, па се кренуше у име Бога по девојку.

Красна кита!... Напред барјактар, па га барјак свега поклопио.... А дан леп; и сунце благо сија; и зацвркуће по нека тичица; а ваздухом лети бела свила, мека као памук, па сватима пада на одело...

Песма се ори, а пуцањ за пуцњем грми... Наједаред ућута све.

На самом раскршћу, које пресеца пут што из села води, стоји коњаник у свечаном руву и погледа сватове.

Сви бацише поглед тамо, и познадоше Бранка. Исти, истоветни, само му лице нешто блеђе и тамније, а око мутније.... Око усана играо му је некакав чудноват осмејак, осмејак који те моли да му приђеш, и који те у исто време одбија.

Како га смотри Илија, око му плану од радости, и он удари коња бакрачлијом, те притрча своме побратиму.

— Побратиме!

— Чујем, побратиме.

— И.... баш дође!...

— Зар си сумњ'о?...

- 'Вала ти, побратиме!
- 'Вала теби што си ме се сетио!
- Притрчаше му весели родитељи.
- Сине! — виче отац.
- Рано! — виче мајка
- Ја сам, ја сам! — вели он а смешка се.
- Да те се мајка наљуби, чедо моје!...
- Не, мајко!... Ја нисам од овога света!...

Мој је свет — мир... И само љубав побрина могла ме је кренути из мога царства. Она једина моћна је мртвога кренути!... Не прилази ми, мајко!... И да ми приђеш не мо'ш ме пољубити!...

Мајци се сви туга на срце, она сиротица проплака.

- Па кажи штогод мајци, чедо моје!
- Немам ти ништа кааивати... рече он.
- А ко те уби, голубе мој?...
- Ја сам побри дош'о у сватове. Данас је реда веселити се. Кад ми дођеш причаћу ти!...

И оде међ коњанике...

И опет се кренуше сватови, али се више не диже весела песма, више се не разлеже пуцање.... Све очи гледе у Бранка; а он се смешка, смешка на све... Разигра коњица, па га притера колима очевим. Пита га мајка:

- Па кад ћу ја теби, сине?
- Скоро.... Обоје ћете скоро!... Да ли знаш, мајко, како је лепо овамо!...

Па се опет насмеши...

А сватови шапћу међу собом:

- Грешна душа Илији што га је диз'о!...
- А.... заверили се, брате!...

Прођоше кроз село и стигоше кући девојачкој. Лепо су их дочекали. И заседоше свати за пуну совру....

Бранко оде у вајат девојци, те јој предаде дeverске дарове, па се за тим врати соври те седе између оца и мајке....

- Једи, рано, једи! — вели му мајка и нуди га.
- Он само одману главом.

— Нисам гладан, мајко.

И кад изнеше печење на совру, изведоше девојку, он се диже те је прими од брата њеаиног, и стаде дворити сватове....

И сватови се дигоше иза совре. Реда ради заиграше једно коло, па се почеше праштати.... И девојка се поздрави с родом и другарицама. Он је узе и приведе својим родитељима.

— Бабо, нека сна седне с вама у кола.

И поможе снаји те се препе. А он појаха свога коњица па стаде поред кола....

— Збогом!

— Збогом!...

И кренуше се.

Кад дођоше до онога раскршћа, он ману руком те устави сватове.

— Збогом! рече родитељима. — Скоро ћемо се опет видети. Ја сам за вас овамо све спремио. И онда се нећемо никад раздвајати.... Не плачите, јер ми је онда теже!... Ако желите ластака мојој души, молите се Богу!... Али.... суза не пуштајте!... Свака ваша суза, то је врео камен што пада на моје срце!... Збогом!

Па се окрену Илији:

— Збогом, побратиме!

— Зар оде, побратиме?

— Идем... Него, сети ме се, драги побро, па дођи!

— Дођи ћу, побратиме! — рече Илија.

Он се одвоји од сватова и стаде крај пута; и ту је стојао док не минуше сви мимо њега.... На савијутку мајка му се обааре да га још једном види, али њега беше нестало....

V

Прође недеља дана. Илија готово и заборавио на обећање. Једног вечера, тек што сведе очи, јави му се на сну побратим и стаде га корети... Он се трже, протре очи, па рече жени:

— Дај ми обућу!

— Куд ћеш? — пита га она.

— Море, дај ми обућу, шта ме питаш! — рече он оштро.

Жена се диже и принесе му обућу. Он се обу брзо, огрте хаљину, па изађе.

Ноћ ведра. Тишина као у гробу; само лишће лагано шушти, шушти тако ти'о, као кад самртник шапће... Јака роса влажила му је ноге... Он се чисто стресе од свежине ноћне...

Пође брзим корацима...

И сви му се нешто тешко на срце. Учини му се да више никад неће видети ни своје куће, ни жене, ни оца, ни мајке... И он је, и нехотице, праштао се са сваким милим месташцем!

— Збогом, стари расте!... Никад се више нећу одмарати под твојим дебелим 'ладом!... Збогом! шапутао је...

И нека сета разнежи га до суза, али му ни на ум не паде да се врати!

Стиже у гробље. И упути се право гробу побратимовом.

И, као оно пре, скиде капу, целива крст и викну:

— Побратиме!

— Чујем, побратиме! одазва му се побро из гроба.

— Ја дођо' да видим шта радиш.

— Па, оди, побратиме.

— Како ћу?

— Ето...

Он погледа... С десне стране хумке зјапио је отвор...

Нешто га проледи!... У један мах хтеде да бежи, али му се ноге подсекоше, те не може сме-ста маћи... Осећао је како му снага хладни, као да капи крви нема... Мисао за мишљу, као усијане летке, укристише му кроз главу, и нестајаше их као

¹ Проледиши — леднути, осетити као лед у срцу.

да их вијор носи... Отац, мајка, жена, стари раст... све му то на један мах изађе на очи и нестане...

— Побратиме!

Он заусту да се одазове, али му реч изумре на уснама ..

— 'Ајде...

И, као да га нека друга сила крену, преко своје воље он корачи; спусти најпре десну, па онда леву ногу на отвор, и по неким степеницама стаде се спуштати у гроб...

Зажмури да не гледа. Али кад под ногама осети тврд под, он, и нехотице, отвори очи...

Ја чудне мидине и лепоте, Бого милостиви!... Као бели дан!.. Он се виде у једном ходнику, који је бљештао од сјаја толико, да му очи засенуше. Такве лепоте он ни у сну сањао није. Кад и кад, још у детињству, бујна машта детиња стварала му је појам о тој лепоти после прича старе баке.

Протре очи, па се опет загледа... Он не виде откуда та лепа светлост долази, али му се причинјавало да то сјаје драги каменови, што се у песми певају...

Забеекнут, упрепашћен, он није знао за се ништа; саме су га ноге носиле, управо, он није ишао него летео; чинило му се да има крила и да лети по ономе ходнику...

Наједанпут се нађе на једној пољани... А та пољана беше тако мила, тако лепа! Он није могао ни помислити да пољана може бити тако лепа!... Најмилије зеленило, најлепша питомина!... По густој трави играју се мали јагањци; на зеленим гранана певају шарене тичице; и њему се учини да он разуме те песмице, као да их његова душа пева... Мали поточић кривуда између зеленог дрвећа; лаки таласићи јуре преко оног шареног камена и утркују се са златоперим рибицама...

И обузе га нека милина, топла, заносна... Није осећао зиме ни врућине; срце му је груди испунило те се миље по крви разлева. Осећаји његови више нису били земаљски. То је само не-

бески благослов, који Бог даје да окуша дете у наручју своје мајке, и младић у загрљају своје драгане...

И приђе му једно јагњешце, па му стаде лизати руку. Он трже руку себи, а јагњешце му проговори:

— Чекај да олижем ту моју крв, што ти је на рукама.

Он се прену, кад јагње проговори, и подузе га нека језа.

Откуд твоја крв? — рече уплашен и погледа у руку.

А рука, доиста беше крвава!

— Па ти си ме, болан, закл'о! — рече јагње умиљато...

И поче лизати опет.

Он се уплаши...

Приђе му друго јагње; и оно га поче лизати... Једно по једно дође цело стадо... Он је гледао своје руке у крви... Тичице почеше слетати с дрвећа, падати на његова рамена.

— И нас си ти уморио!... Повадио си нас мале из гњезда!... говориле су оне... Мајке су наше тужно цвркутале за тобом, али ти си нас опет зато понео...

— А мене си пустио на земљу, где ме је докопала једна змија и прождрала!... вели му један мали, голуждрав чворац...

Коса му се дигла у вис; са сваке власи косе његове капао је зној... Колена му заклецаше, он посре и, онесвешћен од страха тресну о земљу...

VI

Поче се разабирати. Погледа нада се и виде побратима...

— Побратиме, по Богу!... Што си ме звао?...

— Не плаши се, побратиме!... Ето руке су ти чисте. Ова честита, мала створења, спраше крв своју с њих. Ви, грешни људи, тамо на земљи,

мислите да Бог ником више није дао живота сем вама, па узимате животе безбрижно... А сад, ето!... Видиш, како и они имају душу!... Имају своје мајке, своје оце, своју браћу и сеје... И њи' исто онако боли срце за својима као и ваше за вашима... Али доста о томе! Крв је спрана: Опроштено ти је!... 'Ајде са мном!

— Ама куда, побратиме?

— К мени! У моје дворе!... Ја ти овде царски живим!... Погледај!... Оваки' двора ти још ниси видео!...

Он погледа... Красно здање сјало се пред њим... Зидови тога здања беху од драга камена... Око двора красна башта... Широко лишће правило је рајску хладовину, а богати плодови разастираше свој мирис на све стране...

И тај мирис освежи га, као да се умио. Он устаде лаке и ведре душе као дете и пође с побратимом...

Стазе и с једне и с друге стране асађене цвећем. Он је дисао тај мирис и осећао како му прса шире.

— Побратиме, овде је красно! — рече он занесен миљем.

— Јесте, побратиме,

— Ми овамо немамо оваквог живота.

— Ви га ни саснити не можете!

— Благо теби, побратиме!...

Побратим се насмеши, па га узе за руку и поведе у дворе...

И док су ишли кроз оне сјајне ходнике, Илију поче мучити нека мисао. Нешто је хтео да упита побратима, али је заборавио...

Побратим га уведе у једну велику и окићену одају... Одаја га била је на свод, ишарана некаквим чудноватим шарима... Лаки лептири разне боје пролетали су тамо-амо... У једном ћошку те одаје горило је кандилоце, па светлост оног малог жишка одбијала од сјаја зидова, те начинила дугу у соби...

— Седи, побратиме.

Он седе.

— Па... како живиш побратиме? Шта ми моја снашица ради?... Слуша ли старе родитеље?

— Све је добро, побратиме... Све је мирно и у реду.

И опет га је мучило оно што је заборавио.

— А мој отац и мајка?

— И они су добро.

— А стари попа?

— И он је добро... Већ дркће од старости...

— Оно је рајска душа!... Сећаш ли се, побратиме, како се слатко Богу молио кад се оно братимисмо?... Онако се, побратиме, Богу моли!...

И Бранко питаше за све. О свакој ситуацији хтеде анати до краја...

А Илија је причао и причао... И што је више причао све му се више причало...

— Чуј ме, побратиме!... Време је да се растанемо. Ти си овде видео што нико живи није. Где дођеш, где седнеш, где станеш — причај то грешној браћи нашој... Кажу им, како је овде благовање, реци им, да душе не греше, да не узимају туђе животе, да се пазе и милују. Само љубав је нада свим! Она је равна Господу и сину његовом! Шира је од небеског покрова, дубља од бездана, јача од највеће силе! То је највећа сила на свету. Она везује дете и мајку, везује листак с листом, травку с травком, човека с човеком... Њена моћ — моћ је божја, она је чедо божје!... Упамти то, побратиме!...

У тај пар Илија се сети онога што је заборавио, па викну:

— Побратиме!... Реци ми ко те уби?...

Тек он то изрече, а потавне лице Бранково... Са средине свода пође кап крви, ружена и сјајна као рубин, па се лагано сниза низа свод и паде на жијак у кандилу... Жијак цвркну тако тужно, као да се зајаука, и утули се...

Наста густа помрчина... И кроз њу, као из неког амбиза,¹ загрме тупо глас Бранков:

— Што пролисте невину крв!... Што пролисте ако Бога знате!... Тешко мени!... Бежи побратиме!...

И дуну неки страшан олуј... Илија чу како се руше двори његовог побратима... Очекивао је у страху свој суђени сат... док ти га нешто аграби и понесе...

Он склопи трепавице...

VII

Лежао је у некој шуми под једним великим брестом... Ветар се играо са његовом разбарушеном косом... Мале челице зује око њега... Сунце је благо сјало; а завело лишће шуштало је као да тужи за данима своје свежине и свога зеленила... По свему се видело и осећало да су то дани ране јесени.

Он диже главу и погледа око себе.

Прво, што виде, била је једна оструга пред њим, већ презрела и опала... Он погледа даље. Шума и само шума...

Где ли сам ја? — мислио је он.

Напреже мисао да се сети...

И сети се свега...

— Где ли сам то избачен?...

И он пође врати по шуми. Нигде живе душе, сем што понека тичица зацвркуће, или понека челица азуче... све је друго немо... Наиђе на неку стаау и пође њом... Ишао је, ишао, па онда стаде. Стаае нема више... Погледа на другу страну, опет става... пође и њом, али и ње нестаде...

Тако му прође дан. Мртав уморан спусти се на земљу... Жиле набрекле од умора; уста се осушила од жеђи... Да иде да потражи воде!... Али не може маћи. Обе му ноге утрнуле...

Он се пружи по аемљи. Осећао је како му се крв нагло разлева по жилама... Мисли му се побркаше. Мислио је нешто неодређено: о шуми, о води, о свом селу и кући, о побратиму, о доско-

¹ Амбиз — провалија.

— Шта велиш?

— Дуван. Зар не знаш шта је дуван?

— Не знам — рече Илија.

Домаћин му стаде објашњавати — колико је умео — шта је дуван.

— Ја без леба могу, а без дувана не могу!...

То је друг, прави друг!

Илија се чудило.

— Ево да видиш!

И пружи му лулу...

Илија повуче један дим, па се загрцну и закашља... Облише га сузе...

— Није то ништа!... И мене је први пут загрцн'о... вели домаћин. — Пуши!...

Илија одмахну рукама...

VIII

С дана на дан све се више Илија чудило... Његов га имењак одведе у село. Он виде оне куће, лепе, смишљене, окречене... Тако шта он не памти да је видео... Онда је видео како људи ору... влаче... копају... Запрепастио се кад је видео ветрењачу... Та то су за њега све чуда божја... Он је застајкивао пред сваком стварчицом и каменио се...

И људи се њему чудеше.

— Ама, како си ти човек да ништа не знаш...

Он је само слегао раменима.

Купили су се око њега као на какво чудо.

Смејали се његовом разговору.

— Налик на оно што попа у цркви чита... говорили су сељаци.

И доиста његов је говор био налик на онај што се њиме света служба служи....

И онај се свет поче с њиме исмевати, а он га зато готово омрону. Овај свет му беше чудноват. Не беше ништа у томе свету што би га задржало.

И он се једнога јутра диже и оде из села.

И ишао је од села до села тражећи своје село. Где је год коме рекао како се његово село зове, добијао је један и исти одговор:

— Нема тога села!...

Стегао срце па је трпео. Решио се: или наћи своје село, или доћи себи главе....

Јер, овај свет, ови чудновати људи, што онако чудноватим плуговима ору, па после дробе ону јадну земљу некаквим дрвеним клинима — ти људи нису за њега!...

— Ја сам заиш'о у други народ, — мислио је он. — Друкчије овде говоре, друкчије се шале и играју него у моме Огњановићу!... Еј, ја лепа ти се живота најживех тамо!... Тамо, у дебелим 'ладовима ораховим одмарасмо се ми у лепој шали и смеју.... Шта ли моји код куће раде?... Бабо и нана раскидоше се тражећи ме.... Она, сиротица не сме ни зуба обелити.... Да ли ћу 'и наћи, да ли ћу и' видети?... Да ми је само на мој сент наићи, па би' ја лако!...

И мислећи тако једнога дана, заспа у хладу једне букве....

И сасни сан....

— Као дош'о у свој сент.... И свуда види овако исто чудновате кућице као овде.... И народ овако исто говори.... Он рекне реч — они се смеју и терају шегу с њим.... И њему дојади....

И, к'о тражи оца и мајку, али њи' нема.... Он тражи жену своју, али ни ње нема.... Он тражи другове своје, али ни њи' нема....

— То су стари људи! — веле му. Њи' нема више!... И од куд ти њи' знаш?

А њему дође тешко и хтеде убити се.... Таман да скаче у један вир, а из вира иаби најпре једна глава, а по том изађе и човек. Он у том човеку познаде свога побратима.

— Побратиме! Ако Бога знаш, где си?... Од како се растасмо, мене стотину чуда снађе!... Ја не могу себи доћи од свега што сам видео и чуо!... Каауј, побратиме, ако за Бога знаш, где су моји?... Где је мој отац, па нана, па жена?... Ја умре' од жеље да и' видим.

Побратим му само ману руком :

— Узалуд, побратиме!... Узалуд мене питаш, јер ја ти казати не умем!... Него ћу ти рећи ко ће ти казати!... Иди од села до села, од вароши до вароши па, где нађеш Мирка Селаковића — он ће ти казати!... А то, побратиме, што си 'тео учинити — није лепо! Ја сам мислио да ти више срца имаш!... А после, то је грех, велики грех... Ако то учиниш, никад нас више нећеш видети: ни мене ни твоје!... Ти си човек!... Ти мораш све поднети што ти је усуд усудио!...

И, к'о, приђе му побратим и такну га руком...
А та рука беше ледена као гуја...

Он се трже...

Сунце се смирило. Месец одскочио с два ко-
пља... Он се прекрсти, па пође тражити Мирка
Селаковића...

IX.

Био је летњи дан. Лишће се опустило од вру-
ћине. Звезда припекла — мозак да проври... Ни
тица јава не пушта од тешка зора¹, само се стока
сеоска скупила око бунара у шуми.

А у коритима ни капи воде!...

Један путник жедан и уморан приђе бунару'
па кад виде стоку окупљену, њему се сажали, те
узе левати воду у корита... И кад стоку напоји,
онда се уми и напи сам... Затим се спусти на зе-
лену траву крај бунара, па заспа као заклан...

И спавао би Бог зна докле, да на бунар не
дође једна девојчица, те га пробуди шкрипом ђерма.

Он отвори очи.

Опрости! — рече девојчица — ја сам те раз-
будила. Не ваља се да те сунце зађе!...

— А одакле си ти, девојко?

— Ја сам из овог села.

— А како се зове то село.

— Ти мора да си из далека кад не знаш како
се наше село зове?

¹ Зор — сивина.

- Јест, из далека сам.
— Зове се: Селиште.
— Селиште?
— Јест. Ово је село овде насељено.
— А одакле?
— Не знам. То зна ђедо. Он то уме да прича.
— Каки ђедо?
— Зар ти не знаш нашег ђеду?!... Па то је најстарији човек у овом крају.
— Како му је име?
— Мирко.
— Мирко? — рече Илија и скочи као опрљен.
— Јест, Мирко Селаковић. То је најстарији човек овде. Има му преко сто година!
Илија докопа девојчицу за руку. Око му се запалило од неке чежње.
— Сестро!... — Ка' Бога те молим, води ме ђеди... Али сад... сад, из ови' стопа!... Ја сам света прош'о питајући за њ!... Води ме!... Води ме!...
Девојка упрти судове с водом и он пође с њом...
Сунце је баш залазило, па расуло своје последње зраке као злато...
Њему је лупало срце да искочи...

X

- Са првим мраком и он ступи у кућу. Ватра је весело пуцкарала на огњишту, а пламен њен осветљавао је целу кућу. Укућани се већ беху искупили.
- Добар-вече!
— Бог ти помог'о!
— Здраво, мирно!
— 'Вала Богу!... Седи! — понуди га један просед човек.
— Овај човек тражи ђеду, — рече девојчица.
— Очеки, брате, мало, ако ти није на 'итац!
— рече онај проседи човек.
— Па... очекаћу...

Жене су постављале симију.¹

— Је л' постављено? — окрете се онај човек женама.

— Јесте — одговорише оне.

— Очекиј ти, брате, мало, сад ћу ја!

И устаде иза огњишта и оде у собу.

И, за мало, па се врати натраг водећи једног старца. Власи старчеве беху беље од сваког руна; старе ноге клечаху од бремена година...

Све се беше дигло на ноге, па се диже и Илија.

Приведоше ђеду соври и посадише га. Онда сав народ у кући поче му прилазити руци. Пошто га сви изљубише, заседоше за совру.

— Бедо!... Један путник пита за те! — рече онај проседи човек.

— Па што га нисте за совру посадили? — рече ђедо прекорно, а глас му дркне.

— Ево га, за совром је.

Ђедо диже седе обрве, погледа својим мутним очима Илију, који се придиже.

— Најпре вечерај, синак, најпре вечерај! — рече ђедо

И пошто вечераше, старина га упита:

— Одакле си ти, синак?

— Из Огњановића.

— Како рече, како?

— Из Огњановића.

Старац се загледа у њега.

— Тога села нема!... Нема га данас, али је било негда... Ти ниси из тога села!

— Јесам!... Баш из Огњановића!...

Старац се загледа у њ.

— Тога је села давно нестало!... Ни ја га не памтим, него су ми причали стари наши, који су се отуда амо доселили

— Ама ја сам из тога села! — рече готово очајно Илија.

¹ Симија — (мали) сто за ручавање, трпеза.

— Каки ти!... Мени је прешло сто година! Моја прабаба ми је причала како је њеног човека прандед био красан младић, и како га је једне ноћи нестало. Запааио се, вели, с једним својим другаром и братимио у цркви. Једном тај његов побратим оде у шуму, у дрва, па погине... И кад су овога женили, он ти лепо позове свога мртвога побратима у деверство. Нису му 'тели рећи ништа — ко ће мртваца дићи из гроба. Али на дан свадбе одиста дође мртвац и деверива... После недељу дана овај оде да потражи побратима и више се не врати...

— Па шта је било с његовим кућанима?... упита Илија и сав дркће..

— Шта ће бити?... Помрли су... Ја сам оном што га је нестало седмо колена!... Од куд ти мо'ш анати за то село?!... Прођи се празна разговора!...

Илији се окрену кућа око главе. Он се оберучкехвати за главу и побеже...

* * *

Топла је рука старе баке; слатка су сећања на детињство кад су нас оваквим лепим причама успављивали...

САДРЖАЈ

<i>Кумова клешва</i>	. . .	стр. 7
<i>На прелу</i>	. . .	” 29
<i>Бела врана</i>	. . .	” 48
<i>Делије</i>	. . .	” 61
<i>Град</i>	. . .	” 75
<i>Вечност</i>	. . .	” 84